

TSL Analytics 1/2025
(e-bok) (pdf)

Helge Rønning og Tore Slaatta

«Det gikk på engelsk og norsk...»

En litteraturpolitisk analyse av forholdet mellom norsk og engelsk språk i det norske bokmarkedet, med særlig blikk på faglitteratur og forskningspublisering.

ISBN: 978-82-94014-01-9
(e-bok) (pdf)

TSL Analytics 1/2025

© Helge Rønning

© Tore Slaatta

Boken er utgitt av forlaget TSL Analytics i overensstemmelse med avtale med Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFFO) og skrevet på oppdrag fra samme forening. Helge Rønning og Tore Slaatta står alene ansvarlig for metodologiske valg, og for gjennomføringen av analysen og de funn som løftes fram. Teksten er faglig og språklig fagfellevurdert, og publikasjonen kan fritt lastes ned og deles digitalt. Ingen form for bruk av hele eller deler av utgivelsen som innmating eller som treningskorpus i generative modeller som kan skape tekst, bilder, film, lyd eller annet innhold og uttrykk, er tillatt uten særskilt avtale med rettighetshaverne. For øvrig gjelder åndsverklovens bestemmelser om opphavsrettslig beskyttelse. Det kan kun siteres fra teksten under forutsetning av at det gjøres tydelig rede for hvor sitatet kommer fra. Endringer i teksten må ikke finne sted.

ISBN: 978-82-94014-01-9

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	4
1. BOKLOVEN OG IMPORTERTE BØKER	5
2. ERFARINGER FRA BOKLOVER I ANDRE LAND	9
BOKLOVENES FORMÅL NÅR IMPORTERTE BØKER ER REGULERT	9
ULIKE LANDS REGULERING AV IMPORTERTE BØKER.....	11
OPPSUMMERING OM BOKLOVENE	14
3. IMPORT AV BØKER I ULIKE EUROPEISKE LAND	14
HVOR KOMMER BØKENE FRA?.....	15
SITUASJONEN MED IMPORTERT LITTERATUR I ULIKE EUROPEISKE LAND	18
4. GENERELT OM IMPORT TIL DE NORSKE BOKMARKEDENE.....	24
5. SPESIELLE UTFORDRINGER I TILKNYTNING TIL BOKGRUPPE 2	28
NORSK SOM FAGSPRÅK OG FAGBOKFORLEGGERIET I NORGE.....	28
DOMENETAP OG FLERSPRÅKLIGHET	32
FORSKERFORFATTEREN	35
6. MER OM ENGELSK SOM AKADEMISK SPRÅK	38
SITUASJONEN I UTVALGTE EUROPEISKE LAND	40
OM Å SKRIVE OG TENKE PÅ ENGELSK	43
7. SITUASJONEN FOR NORSK FAGBOKPUBLISERING	45
UTFORDRINGER FOR FORLAGENE	45
KORT OM LÆREMIDDELSTØTTEN.....	47
DIGITALE TILGANGSMODELLER, ARTIKLER OG «GRANULERTE» BØKER	51
ALLVIT OG DE NORSKE UNIVERSITETSBIBLIOTEKENE	54
BOLK.....	56
OPPSUMMERING AV ÅRSÅK-VIRKNINGSFORHOLD	57
EN TABELL OVER DYSTRE UTSIKTER.....	59
8. KORT OM KONKURRANSEREGULERING I EU/EØS OG WTO.....	61
ESA OG EØS-AVTALEN	62
9. KONKRETE FORSLAG TIL REVISJON AV DEN NORSKE BOKLOVEN	64
FORSLAG TIL ENDRINGER I FORMÅLET MED DEN NORSKE BOKLOVEN.....	64
FORSLAG TIL ENDRINGER I DEFINISJONER OG AVGRENSNINGER I DEN NORSKE BOKLOVEN.....	64
FORSLAG TIL AVGRENSNINGER AV IMPORTERTE BØKER I FORHOLD TIL ANDRE BESTEMMELSER	66
BEGRENSNING I DEPARTEMENTETS FULLMAKT	67
ANDRE VIRKEMIDLER SOM BØR VURDERES	68
REFERANSER OG LITTERATUR	70

Sammendrag

Denne publikasjonen er blitt til på initiativ fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFFO) og er en undersøkelse om, og i tilfelle hvordan, importerte bøker på utenlandske språk kan omfattes av den norske bokloven. I den forbindelse analyserer vi situasjonen for norskspråklig akademisk litteratur mer allment og ser på hvilke utfordringer den står overfor. I en komparativ analyse av europeiske boklover viser vi at den norske bokloven sammenlignet med andre europeiske boklover *er begrenset*, siden den definerer sitt virkeområde utelukkende til utgivelser av bøker på norske språk, utgitt av norske utgivere, i Norge, med ISBN-nummer. Det gjøres ikke på denne måten i andre lands boklover. Men det finnes heller ikke én og bare én måte å regulere import av bøker på. Det foreligger ulike løsninger i alle europeiske land. Svaret blir derfor uansett «ja» på første spørsmål: Importerte bøker kan omfattes av en revidert norsk boklov.

Vår analyse viser at det å pålegge importører å gi en fastpris på importerte titler vil virke utjevnende og positivt på en ellers ufordelaktig konkurransesituasjon som oppstår som følge av at norske forlag vil være bundet av fastprisreguleringen, mens utenlandske forlag *ikke* er det. Dette er kanskje aller viktigst for konkurransesituasjonen i bokgruppe 3 og 4, henholdsvis allmenn sakprosa og skjønnlitteratur, det som på engelsk kalles *trade* og tilsvarer det norske begrepet «allmenntilgjengelighet». Det er her den engelskspråklige importen gjør seg gjeldende i tilbudet i norske bokhandler, og det er her oversettere og norske utgivere kan komme i klemme, spesielt i forhold til engelskspråklige bøker. Engelsk er i ferd med å bli et norsk språk, og spesielt yngre lesere kommer til bokhandelen med forventning om å finne bøker de har hørt om på sosiale medier. Vi kommenterer utviklingstrekk i forlagene og bokhandelene for disse bokgruppene og peker på hvordan oversettere fra særlig engelsk for tiden er under press fra norske forlag i et fremtidsscenario der KI-genererte oversettelser raskt kan gjøre forlagene i stand til å konkurrere på det internasjonale bestselgermarkedet med samtidige norske utgaver.

For bokgruppe 2 er situasjonen svært annerledes, og en innlemmelse av importerte bøker i bokloven vil hjelpe konkurransesituasjonen mellom norske og utenlandske utgivere av *fysiske bøker i bokhandel*. Men den alvorlige situasjonen som norsk fagbokforleggeri og fagbokforfattere befinner seg i, har helt andre årsaker og drivere enn den skjeve konkurransesituasjonen for fysiske bøker i campusbokhandelene. Den er skapt av omfattende endringer i undervisningsformer og pensumfastsettelse innenfor høyere utdanning.

Med hensyn til hvordan den norske bokloven bør endres, foreslår vi at lovgiver omformulerer de innledende paragrafene og eksplisitt sier at alle bøker som tilgjengeliggjøres for det norske markedet, skal ha fastpris. For importerte bøker må man pålegge importørene å sette en fastpris, og den må være den samme prisen som tilbys på nett og via postforsendelse, som i bokhandel.

Vi foreslår videre en rekke litteraturpolitiske tiltak som retter seg mot universitetene og universitetsbibliotekene, som vi mener spiller en nøkkelrolle for den norske faglitteraturens overlevelse i fremtiden. Det haster, og det må treffes seriøse tiltak. Litteraturpolitikk er i dette tilfellet like mye kunnskapspolitikk, som kulturpolitikk. Til syvende og sist dreier det seg om fremtidige generasjoners evne og vilje til å tilegne seg og lese seg til kunnskap *på norsk*. Bokens tittel er hentet fra den kjente norske sangen «Ola var fra Sandefjord» (1929), som ifølge åpne kilder er komponert av Albert Edvin Pedersen og har tekst av Per Kvist.

1. Bokloven og importerte bøker

Utgangspunktet for analysen i denne boken er at vi i oktober 2024 fikk i oppdrag av Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFFO) å undersøke hvilken rolle importen av særlige engelskspråklige bøker spilte i det norske bokmarkedet. Mandatet for utredningen var:

NFFO ønsker en utredning av om og i tilfelle hvordan importerte bøker fra utenlandske språk kan omfattes av den norske bokloven. Dette kan være et særlig viktig grep for å sikre og utvikle norsk fagspråk i det som i markedet kalles bokgruppe 2, og omfatter lærebøker i høyere utdanning og andre typer profesjonsbøker og akademiske fagbøker. Denne delen av markedet er særlig utsatt for press fra det angloamerikanske markedet. Men en eventuell bestemmelse kan også ha positiv virkning for oversettelser av andre typer litteratur til norsk, der markedet nå viser at stadig flere kjøper originalutgivelser på engelsk av bøker som også finnes på morsmålet. Vi ber utreder om å undersøke om og i tilfelle hvordan importerte bøker er regulert i andre lands boklover. Vi ber videre om en vurdering av hvordan en slik bestemmelse kunne formuleres og reguleres i den norske loven, særlig sett i lys av norske forpliktelser gjennom avtaler med EØS og EU og eksisterende tollbestemmelser. Utreder bes beskrive så konkret som mulig hvilke praktiske konsekvenser og endringer inkludering av importerte bøker i boklovens virkeområde vil medføre sammenlignet med i dag.

Vi skulle altså utrede *om og hvordan* importerte bøker kunne omfattes av den norske bokloven. Svaret på spørsmålet om hvorvidt den norske bokloven *kan* omfatte importerte bøker, er ja. Boken tar derfor utgangspunkt i hvordan dette gjøres i andre europeiske land som har en boklov. Vi spør hvilke formål som legges til grunn, når de gjør det, og hvilke begrunnelser som gis for at dette er nødvendig. I neste omgang ser vi på omfanget av import av bøker i Europa og i Norge, og spesielt hvordan situasjonen er innenfor bokgruppe 2, der lærebøker for høyere utdanning, profesjonsbøker og akademiske fagbøker befinner seg. Samlet gir denne gjennomgangen grunnlag for vår anbefaling om å utvide gyldighetsområdet og å endre avgrensninger i dagens norske boklov. Helt til slutt viser vi hvordan dette kan gjøres i praksis. De tre første paragrafene av *Lov om omsetning av bøker (bokloven)* lyder:

§ 1. Formål

Lovens formål er å legge til rette for bredde, mangfold og kvalitet i litteraturen som utgis i Norge, og å sikre at alle i landet har god tilgang til denne litteraturen.
Loven skal også

- a. ivareta interessene til forfattere, oversettere, visuelle kunstnere og lesere
- b. legge til rette for et mangfold av aktører
- c. bidra til å fremme ytringsfrihet og kultur- og kunnskapsformidling
- d. bidra til å styrke skriftkulturen for bokmål, nynorsk, de samiske språkene og de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes.

§ 2. Definisjoner

I denne loven menes med

- a. bok: utgivelse med ISBN-nummer innenfor lovens virkeområde, som uavhengig av publiseringsformat tilgjengeliggjøres for publikum, for eksempel ulike formater av en papirbok, en e-bok eller en innlest parallellutgave av en papirbok eller en e-bok (lydbok)

- b. utgiver: fysisk eller juridisk person som utgir bøker
- c. forhandler: virksomhet som omsetter bøker til sluttkunde, fysisk eller digitalt
- d. sluttkunde: enhver som kjøper eller på annen måte betaler for tilgang til bøker til andre formål enn videresalg
- e. fastpris: bindende utsalgspris til sluttkunde på en bok.

§ 3. Saklig og geografisk virkeområde

Loven gjelder for omsetning av bøker som

- a. utgis på bokmål, nynorsk, samiske språk eller de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes, og
- b. utgis av norske utgivere for salg gjennom norske forhandlere.

Loven gjelder ikke ved salg til sluttkunder i en annen stat.

Loven gjelder på Svalbard.

Loven gjelder for omsetning av skjønnlitteratur, sakprosa, fagbøker for profesjonsmarkedet og lærebøker for høyere utdanning, uavhengig av publiseringsformat.

Loven gjelder ikke for omsetning av skolebøker til grunnskolen og videregående skole eller omsetning av brukte bøker.

Departementet kan gi forskrift om at §§ 5, 6, 7 og 11 helt eller delvis ikke skal gjelde for utgivere og forhandlere dersom bestemmelsene får urimelig store negative konsekvenser.

På tre måter kan vi med dette si at den norske bokloven i dag *ikke* omfatter importerte bøker, ved å angi følgende:

1) Avgrensninger av det fysiske objekt (boken) loven gjelder for: ved at loven i sin definisjon av hvilke *bøker* den gjelder for, avgrenser seg til bøker som er utgitt «innenfor lovens virkeområde» (§ 2) og må regnes inn under «litteraturen som utgis i Norge» (§ 1), og konkret er avgrenset ved et krav om at bøkene som kan reguleres, må være registrert i det norske ISBN-registeret.

2) Territorielt og statsrettslig avgrensning av virkeområde: ved at loven i sin redegjørelse for *hvem* den gjelder for, positivt begrenser seg til *norske* utgivere og eksplisitt ikke omfatter sluttkunder i andre land (§ 3), og at loven gjelder for Svalbard.

3) Språkpolitisk begrunnelse og avgrensning: ved at loven positivt angir sitt gyldighetsområde gjennom å henvise til de norske språkene (bokmål, nynorsk, de samiske språkene og de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes). Bare de bøkene som er utgitt på disse språkene (§ 3a), og som *samtidig* er utgitt av «norske utgivere for salg gjennom norske forhandlere» (§ 3b), reguleres av loven.

Siden vi er spesielt opptatt av å se nærmere på betydningen av import av bøker for bokgruppe 2, er det av stor betydning at den norske bokloven i § 3 også angir positivt de boktypene eller sjangrene som loven gjelder for, og ikke gjelder for, og dessuten åpner for at både *utgivere* og

forhandlere «helt eller delvis» kan unntas fra fire paragrafer i loven, ved forskrift. Det gjør loven både selektiv og fleksibel med hensyn til hvem den gjelder for, og hvilke bokgrupper som er unntatt, på en måte som er uvanlig i andre lands boklover.

Vi kommer tilbake til disse punktene i vår avsluttende diskusjon om endringer i norsk boklov. Vi begynner med en gjennomgang av boklover i andre land og viser hvorfor og hvordan andre europeiske boklover regulerer importerte bøker. Kapittel 2 svarer således klart ja på spørsmålet om også den norske bokloven *kan* gjøre fastprisbestemmelsene gjeldende også for importerte bøker. Vi viser hvordan dette begrunnes og i praksis gjøres i ulike lands boklover.

For å belyse hvilke virkninger det har at importerte bøker *ikke* er regulert i den norske bokloven, ser vi i tredje kapittel på hvordan import av bøker har utviklet seg i europeiske bokmarkeder, og sammenligner dem med utviklingen i det norske bokmarkedet. Vi bruker det vi har kunnet finne av tilgjengelig tallmateriale, til å underbygge påstander om at importerte bøker har styrket sin posisjon i europeiske markeder, også det norske. Tallmaterialet er imidlertid begrenset, også i Norge, og vi understøtter våre antakelser om importmarkedets vekst med intervjuer med sentrale aktører i bransjen. Høsten 2024 foregikk det også en debatt om dette spørsmålet i blant annet *Morgenbladet* og *Klassekampen*.

I kapittel 4 tar vi kort for oss hvordan import slår inn i den norske bokbransjen generelt, mens vi i kapittel 5 går særlig inn på situasjonen for bokgruppe 2.¹ Analysene og resonnementene gjøres på bakgrunn av samtaler med sentrale aktører og tilgjengelig tallmateriale, og vi roper et alvorlig varsko for norsk fagbokforleggeris fremtid. Kapittel 6 tar for seg diskusjonene rundt norsk som fagspråk og viser hvordan universitetene i Norge, i samspill med blant andre UHR (Universitets- og høyskolerådet) og NIFU (Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning), er pådrivere for en digital utvikling som, uten særlig forståelse eller interesse for konsekvensene det får for fagbokforfattere og forleggere i Norge, rammer norsk faglitteratur, lesekultur, bokkultur og kommersielt fagbokforleggeri hardt.

I kapittel 7 går vi gjennom den betydningen EØS-avtalen og EUs indre marked har for utviklingen av europeiske boklover generelt, og for den norske bokloven spesielt. Vi

¹ Iht. Den norske Forleggerforening er bokgruppe 2 fagbøker og lærebøker, med undergruppene 2.1 lærebøker for høyere utdanning og 2.2 fagbøker for profesjonsmarkedet.
<https://forleggerforeningen.no/bokgruppene/> (sist besøkt 17.12.2024).

kommenterer høringsuttalelsen EFTAs overvåkingsorgan ESA (EFTA Surveillance Authority), har gitt om bokloven og vurderer hvordan andre lands boklover og reguleringer forholder seg til dette.

I kapittel 8 tar vi for oss bokloven slik den er i dag, og viser hvordan den i sin nåværende form åpner for lekkasjer og former for forskjellsbehandling mellom norske og utenlandske forlag. Vi går deretter inn på hvilke praktiske konsekvenser det vil få, og hva som må endres, dersom det blir bestemt at den norske bokloven også bør gjelde for importerte bøker.

Vi avslutter utredningen med konkrete forslag til endringer i den nåværende situasjonen.

2. Erfaringer fra boklover i andre land

For å svare på *om* den norske bokloven kan endres slik at den *også* omfatter importerte bøker fra utenlandske språk, har vi gått gjennom andre lands boklover. Dersom andre lands lovgivere har valgt å regulere importerte bøker, og måten det i tilfelle gjøres på, kan det gi norske lovgivere innspill til hvordan den norske bokloven kan endres og forbedres. For det er faktisk slik at de fleste europeiske boklovene på en eller en annen måte regulerer importerte bøker i tillegg til dem som utgis i eget land, på landets eget/egne språk.

Det er elleve boklover i Europa, og av disse er det åtte som omfatter og nevner importerte bøker eksplisitt.² Noen av de øvrige boklovene kan tolkes som å kunne omfatte importerte bøker, men uten at det praktiseres i dag. Andre, som den norske, sier eksplisitt at de *ikke* omfatter import av bøker. Når europeiske boklover også gjelder for importerte bøker, er det *importørene* som skal fastsette den faste prisen for den importerte boken. Dette er da aktører som boklovene positivt nevner i forbindelse med at lovens gyldighetsområde er angitt. Fastprisen gjelder for importerte bøker på samme måte som bøker som er utgitt av nasjonale utgivere, mens andre reguleringer i boklovene kan være forbeholdt nasjonale utgivere, bokhandler eller andre. De europeiske boklovene er ikke standardiserte, men tilpasset nasjonal lovgivning og sedvane, og i praksis utformet uavhengig av hverandre.

Boklovenes formål når importerte bøker er regulert

Det er to kulturpolitiske hovedbegrunnelser for hvorfor de europeiske lovene omfatter importerte bøker. Den ene er konkurransepolitisk, den andre er språkpolitisk.

Den konkurransepolitiske begrunnelsen er viktig når et språkområde er større enn landet bokloven gjelder for. Da søker man å få regulert importerte bøker fra andre land innenfor samme språkområde, slik man for eksempel gjør i den tyske bokloven. Det gir like konkurransevilkår mellom de nasjonale og de utenlandske aktørene. De store landene har samtidig også en stor eksport av landets litteratur, som er gunstig for de nasjonale aktørene. Frankrike eksporterer for eksempel i stor grad bøker til andre land med fransk som offisielt språk – først og fremst tidligere kolonier i Afrika der fransk fortsatt er offisielt språk, samt

² Det er litt uklart hvordan situasjonen er i Hellas og i Slovenia. Imidlertid er det stor forskjell mellom lover og praksis når det gjelder hvilke importerte bøker som omfattes av fastprisbestemmelsene.

Quebec og den franskspråklige delen av Belgia. Spanske bøker har tilsvarende et stort marked i Latin-Amerika, og Spania importerer også bøker derfra, om enn i mindre grad, sammenlignet med eksporten. Den samme strukturelle ubalansen i eksport og import finnes mellom Portugal og Brasil, og det portugisiske språkfelleskapet og bokmarkedet som omfatter de portugisisktalende landene i de tidligere koloniene i Afrika.

Den språkpolitiske begrunnelsen er mer aktuell for små land, med mindre språkområder. Dem er det flest av i Europa, og boklovenes forankring av fastprisregulering som kulturpolitikk, snarere enn som næringspolitikk, begrunnes nettopp i det at man kan fremme salget av landets egen litteratur og sikre rimelig bredde og mangfold i forfatterskap, titler og ulike sjangre. Boklovene sikrer like konkurransevilkår i det nasjonale markedet. Men paradokset oppstår dersom disse konkurransevilkårene gir gunstigere betingelser for utenlandske aktører som kan omsette sine bøker *uten* fastprisregulering.

Denne problemstillingen er relativt ny, selv om alle land i verden lenge har hatt strukturell ubalanse i eksport/import-regnskapet i forhold til USA og Storbritannia.³ Det er derfor mer aktuelt enn før å begrunne boklovene proteksjonistisk: Ikke bare skal man skape bredde og mangfold og legge til rette for de nasjonale aktørene. Man må også unngå å gi gunstigere betingelser til utenlandske aktører som importerer bøker på engelsk. Dermed er boklovenes positive inkludering av importører og angivelse av det geografiske gyldighetsområdet ikke det eneste som blir viktig. Om boklovene også gjør unntak for bestemte bokgrupper, vil internasjonale aktører kunne utnytte dette. I Norge er for eksempel lærebøker for skolen unntatt, og det er usikkerhet knyttet til Stortingets videre behandling av bokgruppe 2, som omfatter lærebøker for universitet- og høyskolesektoren, profesjonslitteratur og faglitteratur. Som vi skal se, er også denne bokgruppen sårbar for konkurranse fra engelskspråklig import.

Men når vi snakker om at norsk fagbokforleggeri er truet, og i krise, dreier det seg vel så mye, og mer, om digitalisering og anglifisering av norske universiteter. Det er kommet inn helt andre distribusjons- og tilgangsformer for digitalt, engelskspråklig pensum, som setter norske fagbokforfattere, forlag og bokhandler i skyggen. Vi tar videre i dette kapitlet opp hvordan importerte bøker og importører er behandlet i de ulike europeiske boklovene.

³ Sapiro, Gisèle (2016). «How Do Literary Works Cross Borders (or Not)? A Sociological Approach to World Literature». *Journal of World Literature*, 2016(1):81–96. Se også Sapiro, Gisèle (red.) (2009). *Les contradictions de la globalisation éditoriale*. Paris: Nouveau Monde Éditions.

Ulike lands regulering av importerte bøker

Belgia

I Belgia gjelder det forskjellige lover i henholdsvis den flamsktalende (Flandern) og den fransktalende delen av landet (Vallonia). Den flamske loven er mer beslektet med den nederlandske og den vallonske med den franske. Den flamske loven⁴ omfatter bare bøker som er skrevet på nederlandsk (flamsk), også e-bøker for allmenntilgjengelighet,⁵ således ikke undervisningsmateriale. Utgiver og importør må fastsette en fastpris som gjelder i minimum seks måneder. Dette innebærer at importvernet også omfatter bøker som er utgitt i Nederland og som selges i Flandern.

Den vallonske loven⁶ er mer omfattende enn den flamske. Den omfatter praktisk talt alle typer bøker, også undervisningsmateriale av alle slag, og fastprisperioden er som i Frankrike, 24 måneder, dog slik at prisen for tegneserier kan forkortes til 12 måneder.⁷ Den vallonske loven omfatter også importerte bøker, men ikke bøker på andre språk enn fransk. Dermed er noe av poenget med loven å sørge for at belgiske forleggere opererer under samme forhold som franske i det regionale bokmarkedet.

Frankrike

I Frankrike skal importøren fastsette prisen for bøker som er importert til Frankrike fra både land innenfor og utenfor EU. Hvordan dette skal skje, er nærmere forklart i det franske kulturdepartementets anvisning fra 1994 for hvordan bokloven skal forstås og praktiseres.⁸ Fastprisens periode er den samme som for bøker som først er utgitt i Frankrike – altså 24 måneder. Og loven omfatter alle bokgrupper.

I redegjørelsen fra kulturdepartementet slås det blant annet fast at alle som importerer en bok til Frankrike som er utgitt i et EU-land, fastsetter den franske prisen for boken. Men har den utenlandske utgiveren satt en pris som skal gjelde i Frankrike, skal importøren benytte denne. Dersom det utenlandske forlaget ikke har satt noen slik pris, skal den prisen som importøren

⁴ <http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi/api2.pl?lg=nl&pd=2017-02-06&numac=2017020111> (sist besøkt 07.11.2024).

⁵ E-bøker er ikke omfattet av den nederlandske loven.

⁶ <http://wiki.librel.be/pilen/prixunique/index.html> (sist besøkt 07.11.2024).

⁷ Belgia har en lang publiseringshistorie med internasjonalt anerkjente tegneseriebøker.

⁸ *Prix du livre – Mode d'emploi*. Se [www.culture.gouv.fr > Files > prix-du-livre-mode-d-emploi](http://www.culture.gouv.fr/Files/prix-du-livre-mode-d-emploi) (sist besøkt 10.11.2024).

fastsetter for det franske markedet, ikke være lavere enn den faste eller anbefalte prisen for boken i det landet der den opprinnelig ble utgitt. De samme prinsippene gjelder for import av bøker fra land utenfor EU. I tillegg er det bestemmelser om at det skal være samme faste pris for samme bok, uansett om det er flere importører som bringer boken inn i Frankrike, for eksempel om flere ulike bokhandelkjeder fungerer som importører av samme bok.⁹ Ofte ser man at fransktalende forlag har oppgitt en pris på omslaget på en bok for å sikre lik pris uansett distributør, uansett land. Fransk moms på alle bøker er nå på 5,5 prosent.

I en artikkel fra 2023 behandler avisen *Le Monde* salg og lesing av engelskspråklige bøker i Frankrike og viser blant annet til en av direktørene i kjeden FNAC, som sier at salget av engelskspråklige bøker er økende. Men da avisen forsøker å få tallfestet endringene, svarer både den franske forleggerforeningen, bokhandlerforeningen og kulturdepartementets Centre National du Livre at slik statistikk ikke finnes.¹⁰

Italia

Den italienske loven¹¹ omfatter alle bokgrupper, med noen få særlige unntak som blant annet bøker av kunstnerisk karakter, men den inkluderer undervisningsmateriale for alle skoleslag – også høyere utdanning. I lovens paragraf 2 slås det fast at utgiveren eller importøren av en bok fritt kan fastsette en pris for denne. Prisen skal inkludere moms, som på bøker i Italia er 4 prosent. Fastprisperioden er 20 måneder.

Nederland

Den nederlandske loven gjelder bare for bøker på nederlandsk og frisisk, og den omfatter bøker på disse språkene som er utgitt både i Nederland og i utlandet. Som det står skrevet i retningslinjene: «Do you publish or import books in the Netherlands? You must set a fixed price for (paper) books in Dutch and Frisian. You must register the book and notify the price to the [Dutch Media Authority](#) (Commissariaat voor de Media, CvdM).»¹² Når det har gått seks måneder, er det mulig å endre fastprisen etter at medietilsynet er blitt informert. Ellers gjelder fastprisen for *minimum* ett år. Dette betyr at loven ikke påvirker det betydelige salget

⁹ En detaljert redegjørelse for importørens rolle finnes her: <https://www.vente-livres.com/comprendre-le-role-de-lediteur-ou-de-limportateur-en-france/> (sist besøkt 18.11.2024).

¹⁰ “Reading in English is on trend for French teens”

https://www.lemonde.fr/en/france/article/2023/09/19/reading-in-english-is-on-trend-for-french-teens_6137689_7.html# (sist besøkt 18.11.2024).

¹¹ <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2011-07-27;128!vig=> (sist besøkt 11.11.2024).

¹² <https://business.gov.nl/regulation/setting-fixed-book-price/> (sist besøkt 11.11.2024).

av engelskspråklige bøker i Nederland som landets forlag oppfatter som en konkurranse særlig for oversatt litteratur, men også for faglitteratur på nederlandsk.

Portugal

I Portugal omfatter loven om fastpris på bøker importerte bøker uansett språk og opphavsland. Det er importøren som skal fastsette prisen for det portugisiske markedet, og de samme spesielle reglene for mulige rabatter til sluttkjøper gjelder for importerte bøker så vel som for bøker som er utgitt i Portugal.¹³ Fastprisperioden er på to år.

Spania

I paragraf 9 av den spanske bokloven slås det fast at alle som utgir, importerer eller gjenimporterer bøker som er beregnet på offentlig salg, skal sette en fastpris på de bøkene som er publisert eller importert. Når det gjelder importerte bøker, skal prisen som den som først importerer boken, fastsetter, gjelde for senere importer.¹⁴ Fastprisperioden er på to år etter utgivelse.

Tyskland

Den tyske bokloven omfatter først og fremst tyskspråklige bøker.¹⁵ Bøker på andre språk enn tysk er generelt sett ikke underlagt faste priser. Faste priser gjelder bare fremmedspråklige bøker fra tyske forlag hvis de primært er beregnet for salg i Tyskland, så som skolebøker for fremmedspråksundervisning. På den annen side er for eksempel engelskspråklige publikasjoner som er utgitt av tyske akademiske forlag, ikke omfattet av bestemmelsen om fastpris. Likeledes er fremmedspråklige bøker som er importert fra utlandet, i fri pris. Dette innebærer videre at de som importerer engelskspråklige bøker fra Storbritannia eller USA, står fritt til å fastsette den endelige salgsprisen. På den annen side må alle som importerer tyskspråklige bøker (inkludert e-bøker) fra utlandet, for eksempel fra Østerrike, Sveits eller Nederland, sette en fastpris i tråd med reglene som gjelder for tyske forlag. Om det utenlandske forlaget har anbefalt utsalgspris ved salg i Tyskland, kan imidlertid ikke importøren sette en lavere fastpris.

¹³ https://www.apel.pt/wp-content/uploads/2022/06/Manual_LPF_2022.pdf (sist besøkt 12.11.2024).

¹⁴ <https://boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-12351> (sist besøkt 12.11.2024).

¹⁵ En oversikt over de viktigste prinsippene i loven finnes her: <https://www.boersenverein.de/beratung-service/recht/buchpreisbindung/preisbindungsglossar/> (sist besøkt 12.11.2024).

Det er ikke mulig å oppheve fastprisen før etter 18 måneder, og om ingen tar aktive skritt for å gjøre det, blir prisen stående. Samtidig er imidlertid det tyske bokmarkedet åpent for import av engelskspråklige bøker til enkeltkunder gjennom blant annet Amazon, noe flere tyske forlag og bokhandler etterhvert også har satt spørsmålsteget ved.

Østerrike

I Østerrike som i Tyskland gjelder lov om fastpris på bøker bare tyskspråklige bøker.¹⁶ Dette er slått fast i paragraf 2, der det sies at loven omfatter både utgivelse og importer av bøker på tysk. Dette utdypes videre i paragraf 3 og 4, som behandler bestemmelsene om hvordan fastprisen skal fastsettes. Det innebærer blant annet at den som importerer bøker fra andre EU-land, ikke kan ha en lavere fastpris enn den som gjelder i opphavslandet. Fastprisperioden er på 24 måneder.

Oppsummering om boklovene

De lovene vi har redegjort for kan inndeles i to typer når det gjelder forholdet til importerte bøker. På den ene siden er det dem der fastprisen bare gjelder bøker på de nasjonale språkene. Det vil si Belgia, Nederland, Tyskland og Østerrike. På den andre siden er det landene der bestemmelsene om fastpris gjelder alle importerte bøker uansett språk. Det vil si Frankrike, Italia, Portugal og Spania. Slik sett er den norske bokloven, siden den overhodet ikke nevner import av bøker, en av de minst omfattende europeiske boklovene. Den er også blant de minst inngripende i og med at den har en kort prisbindingstid – tolv måneder – og ikke omfatter læremidler, og det er omstridt om bestemmelsen om lærebøker for høyere utdanning vil bli værende i loven. Videre er ikke bøker som er utgitt i Norge på andre enn de norske språkene, omfattet av fastprisen. I det hele tatt synes den norske bokloven å være en av de minst inngripende av alle europeiske boklover. Å ta inn bestemmelser også for import og videresalg av bøker på andre språk enn norsk ville bringe norsk lov mer i samsvar med aktuell europeisk litteraturpolitikk.

3. Import av bøker i ulike europeiske land

På grunnlag av tilgjengelige kilder skal vi se på hvordan import av bøker er regulert i ulike europeiske land. Vi kommenterer også situasjonen i land som ikke har boklov – for eksempel

¹⁶<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20012101&FassungVom=2023-05-09> (sist besøkt 12.11.2024).

Sverige og Danmark – siden disse landene har noe av det samme lesergrunnet som vi har i Norge.

Hvor kommer bøkene fra?

Ifølge en surveyundersøkelse fra International Publishers Association som ble gjennomført av Nielsen BookData i 2023, viste svarene for Europa at de viktigste eksportørene av bøker til de 29 landene som ble undersøkt, var Storbritannia, USA, Frankrike og Tyskland.¹⁷ Vi skal spesielt se nærmere på import av engelskspråklig faglitteratur til Europa og Norge.

Ifølge den britiske forleggerforeningens rapport for 2024 utgjorde omsetningen i britisk forlagsindustri i 2023 7,1 milliarder pund, og av dette utgjorde allmenntilgjeldet 2,4 milliarder, utdanning 661 millioner og det akademiske markedet 3,6 milliarder pund. Det akademiske markedet var altså større enn allmenntilgjeldet. Det totale eksportmarkedet var på 4,4 milliarder pund. Av dette igjen var allmenntilgjeldet på 918 millioner pund, og det akademiske markedet på 2,6 milliarder pund. Det vil si at eksportmarkedet for akademisk litteratur utgjorde over halvparten av det totale britiske litterære eksportmarkedet, og at det britiske eksportmarkedet totalt utgjorde 62 prosent av den totale omsetningen i Storbritannia!¹⁸ Eksportmarkedet for akademisk litteratur (2,6 milliarder pund) er altså større enn det totale allmenntilgjeldet (2,4 milliarder pund). Den følgende illustrasjonen på neste side hentet fra den britiske forleggerforeningen:

¹⁷“Two new reports present comprehensive vision of international publishing”<https://internationalpublishers.org/wp-content/uploads/2023/11/IPA-Nielsen-BookData-IPA-Full-Report-23022024.pdf> s. 12 (sist besøkt 13.11.2024). Det kan nevnes at det er litt uklart hva som forstås som opphavsland for import: I noen sammenhenger oppgis landet hvor boken er trykt, snarere enn hvor den er utgitt.

¹⁸ <https://www.publishers.org.uk/publications/publishing-in-2023/> (sist besøkt 14.12.2024).

Publishers Association **PUBLISHING IN 2023**

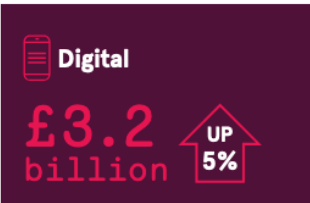
Overall

Publishing in 2023 is a summary of the UK publishing industry's performance, containing statistical snapshots of the industry across sectors, formats and markets.

It's a positive picture overall in 2023, with a 3% increase against the previous year pushing the industry to £7.1 billion in revenue for the first time. Publishing is performing well in spite of economic headwinds, showing the enduring appeal and importance of books, journals and other products.

Overall the export market was up 4% and makes up 62% of revenue. This is a reminder of the vital importance of exports to the UK's publishing industry and its global influence and impact.

Digital also grew in 2023, while print revenue remained steady.

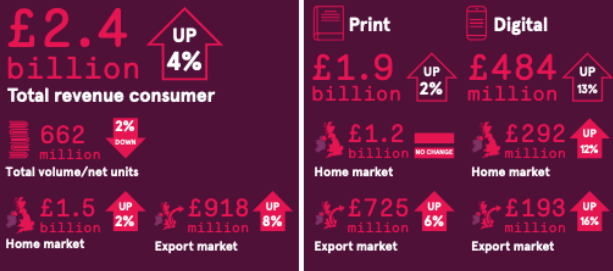

Consumer

It is an encouraging overall picture for the consumer market in 2023. Exports, fiction, audio downloads and digital all did particularly well with strong growth.

While digital has been growing faster it's important to remember that print is still by far the preferred medium in the consumer market, accounting for 79% of revenue. Exports are an important part of the picture with the top three markets Australia, Germany and the United States all up.

There was a drop in children's against 2022, potentially linked to the publication cycles of big name authors and which categories they are published into – although cost-of-living could also be having an impact here.

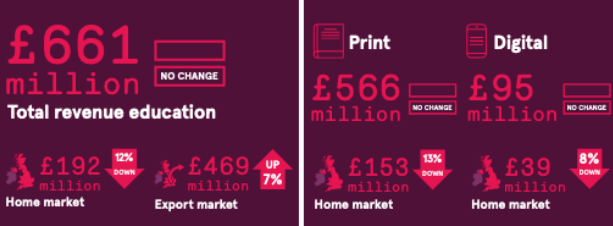

Education

Total revenue in the education market stayed level in 2023, with a decrease in the home market balanced by export growth.

Both print and digital exports were up in this sector, indicative of continued strong demand in export markets for UK education publishing products. Spain, Egypt and UAE were the top three export markets in 2023.

Domestic market conditions were more challenging, with both print and digital down.

Academic

Total revenue was up in the academic sector, driven once again by export market growth. This demonstrates the esteem that UK research is held in globally and the key role academic publishing plays within that research ecosystem.

Academic book revenue remained at a similar level to the previous year, with both print and digital holding steady. Journals were up, with digital growing by 3%. Top export countries included the United States, Germany and China.

For de europeiske importlandene er det særlig de populære skjønnlitterære utgivelsene innen fantasy, krim og romance som er konkurranseutsatte for importerte bøker. Når importen øker, kan det føre til internasjonal mainstreaming og innsnevring av bredden i egne, lokale utgivelser. Også oversatt litteratur for det allmenne markedet er utsatt, som følge av at en oversettelse koster ekstra og boken må selges til fastpris. Spesielt vanskelig er situasjonen i Norges tilfelle, der importerte bøker ikke er regulert av bokloven og kan selges til fripris. I tillegg til å gi norske forfattere, forlag og deres utgivelser dårlige konkurransebetingelser skyter man her seg selv i foten, språkpolitisk sett. Det økonomiske insentivet, om man er sjangerleser, går i retning av å lese flere engelskspråklige engelskspråklige titler. Den uheldige konkurransesituasjonen kan tvinge kostnadene til oversettelse ned og føre til at forlagene vurderer KI-genererte oversettelser for å gjøre oversatte bøker billigere og raskere tilgjengelig i nasjonale markeder. På sikt kan import av engelskspråklige engelskspråklige bøker med internasjonal suksess utkonkurrere lokale oversettelser og dessuten konkurrere med lokale forfattere og titler. En agent på innsiden av bransjen spår drastiske konsekvenser hvis ikke noe gjøres:

«The survival of the European market really is going to hinge on this in the next five years, because English is becoming so ubiquitous,» the agent said. «I think that lot of European publishers need to unionize. They have to get together and start coming up with solutions for this, because if not, then it's going to spell doom and destruction for a lot of Scandinavian and German publishers.»¹⁹

Som vi vet fra hjemlige debatter, er oversettere en yrkesgruppe som allerede er under sterkt press i hele Europa, og antall titler som oversettes til europeiske språk, går ned.

I tillegg til import av engelskspråklig skjønnlitteratur er de europeiske landene utsatt for import av engelskspråklig faglitteratur og pensumlitteratur for høyere utdanning. Her er tilvenningen og bruken av engelsk institusjonalisert, og de nasjonale fagspråkene på vikende front. Våre tall viser at konkurransen er størst i Nederland, i de nordiske og baltiske landene, til en viss grad i Tyskland, mens Spania og Italia ikke er påvirket i samme grad.²⁰ La oss se på situasjonen i disse landene, hver for seg.

¹⁹The State of Sales for English-Language Editions in Europe, By Lucy Nathan |, Nov 05, 2024
<https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/international/frankfurt-book-fair/article/96327-the-state-of-sales-for-english-language-editions-in-europe.html>

²⁰Rights Edition: FEP's Enrico Turrin Looks at English Exports.
<https://publishingperspectives.com/2024/09/rights-edition-feps-enrico-turrin-looks-at-english-exports/> (sist besøkt 28.11.2024).

Situasjonen med importert litteratur i ulike europeiske land

Kildene for analysene for de ulike landene er mange og av ulik kvalitet, og vår oversikt over og innsikt i de enkelte landene varierer. Vi har funnet artikler, konsultert bransjetidsskrifter både nasjonalt og internasjonalt og anvendt informasjon vi har fått tilgang til gjennom den europeiske bokhandlerforeningen (The European and International Booksellers Federation) den europeiske forleggerforeningen (Federation of European Publishers) og den internasjonale forleggerforeningen (International Publishers Association).

Nederland

Det landet som har fått størst oppmerksomhet når det gjelder import av bøker, er Nederland. I 2022 var den totale markedsverdien av engelskspråklige bøker i Nederland 47 millioner pund, og hver fjerde bok som ble solgt, var en engelskspråklig, importert bok.²¹ Importen har ført til at salget for bøker på nederlandsk generelt sett har sunket noe. Og det har særlig ført til problemer for oversettelseslitteraturen. Da gjelder det ikke bare oversettelser fra engelsk, men også fra andre språk. Det er nemlig en tendens til at nederlandske lesere velger den engelskspråklige versjonen, selv når tittelen foreligger i nederlandsk oversettelse.²² Flere nederlandske forlag har forsøkt å løse dette problemet ved å skaffe seg rettighetene til den engelskspråklige utgaven i Nederland og så publisere begge utgavene samtidig, men slik at den nederlandske versjonen er mer forseggjort. Den nederlandske bokloven regulerer ikke importerte bøker på andre språk enn nederlandsk og frisisk.

Tyskland

Også i Tyskland stiger omsetningen av engelskspråklige bøker betydelig innenfor alle markedssegmenter, ifølge det tyske bransjetidsskriftet *Buchreport*. Markedsandelen for engelskspråklige bøker, målt i omsetning, steg fra 3,1 prosent til 4,5 prosent på 3 år, mellom 2020 og 2022.²³ For Storbritannia som eksportland utgjorde dette 130,1 millioner pund i

²¹ I 2022 var den totale markedsverdien av engelskspråklige bøker i Europa på 4,1 milliarder pund. Se <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/international/frankfurt-book-fair/article/96327-the-state-of-sales-for-english-language-editions-in-europe.html> (sist besøkt 13.11.2024). <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/international/london-book-fair/article/94584-london-book-fair-2024-rise-of-english-language-sales-threatens-european-publishers.html> (sist besøkt 13.11.2024).

²² <https://www.thebookseller.com/news/alarm-across-europe-as-english-language-export-editions-skewer-domestic-markets> (sist besøkt 13.11.2024), <https://www.nytimes.com/2024/06/07/books/books-english-language-netherlands-europe.html> (sist besøkt 14.11.2024), <https://www.dutchnews.nl/2024/01/english-book-sales-continue-to-grow-as-dutch-fiction-falls-again/> (sist besøkt 14.11.2024) og <https://nltimes.nl/2023/01/26/english-language-books-driving-increase-dutch-sales-audiobooks-popular> (sist besøkt 14.11.2024).

²³ <https://www.buchreport.de/news/englischsprachiges-legt-weiter-zu/> (sist besøkt 14.11.2024) og <https://www.boersenblatt.net/news/verlage-news/steht-der-buchmarkt-am-wendepunkt-343293?ss360SearchTerm=Englische%20B%C3%BCcher%20in%20Deutschland> (sist besøkt 14.11.2024).

2022, og Tyskland fremstår som det viktigste europeiske eksportmarkedet for britiske forlag.²⁴ I andre artikler i det tyske bransjetidsskriftet er virkningene av omsetningen av importerte bøker på engelsk vurdert i forhold til de nasjonale utgivelsene innenfor allmenntilgjengelighetsmarkedet og oversatte bestselgere. Flere tyske forlag mener oversettelseslitteraturen er truet, og at importen bidrar til skjeve konkurranseforhold innenfor den tyske bokbransjen som helhet. Den tyske bokloven regulerer importerte bøker på tysk språk. Og lovens formuleringer åpner for strengere reguleringer også av andre importerte bøker om de kan sies å være «innrettet mot det tyske markedet», likevel er praksis i dag at engelskspråklig import til Tyskland *ikke* er regulert av bokloven.

En interessant begivenhet som illustrerer problemene rundt forholdet mellom engelskspråklige originalutgaver og oversettelser til tysk og andre språk, er at det tyske forlaget Carl Hanser i januar 2025 kjøpte rettighetene til den amerikanske bestselgerforfatteren T.C. Boyles nye bok *No Way Home* på engelsk for hele EU-området. Den vil bli publisert i Tyskland i 2026 samtidig med den amerikanske utgaven på både engelsk og tysk. Lederen for Hanser Verlag sa i et intervju at dette var et eksempel på hvordan man ville foregripe den samme utviklingen som i Nederland og de skandinaviske landene.²⁵

Frankrike

Ulike rapporter om det franske bokmarkedet tilsier at konkurransen fra engelskspråklig import er økende. Én ting er et forslag om at det skal fastsettes en avgift på 3 euro for alle bestillinger på under 35 euro fra nettbokhandler – både franske og utenlandske.²⁶ En annen er at det stadig rapporteres om at både uavhengige bokhandler og kjedebokhandler oppretter særlige avdelinger for engelskspråklige bøker.²⁷

Og i en utredning fra 2021 for kanadiske forlag om situasjonen i det franske bokmarkedet rapporteres det:

²⁴ <https://publishingperspectives.com/2024/09/rights-edition-feps-enrico-turrin-looks-at-english-exports/> (sist besøkt 28.11.2024).

²⁵ <https://publishingperspectives.com/2025/01/rights-germanys-hanser-verlag-to-publish-tc-boyle-in-english-for-europe/> (sist besøkt 30.01.2025).

²⁶ <https://www.euronews.com/culture/2023/10/06/france-makes-amazon-charge-3-delivery-fees-to-protect-indie-bookstores> (sist besøkt 02.12.2024).

²⁷ Se f.eks. <https://www.connexionfrance.com/news/rocketing-sales-lead-to-new-english-bookshop-in-nice/666047> (sist besøkt 02.12.2024).

Generalist bookstores in France include a section for foreign books, mainly in English, that essentially consists of bestsellers and classics. According to some bookstores, this represents 0.4% of their revenues. As such, close to 1,000 independent bookstores and brands order the classics (mainly in paperback), as well as the original texts of new releases in France and those having received international acclaim.²⁸

Allerede i 2003 bemerket en britisk forlagskonsulent at:

The market for English language paperbacks in France has traditionally been divided between the south, composed of tourists and expatriate residents, and the north, centered on Paris, comprising an educated élite who buy and read books in English for their own pleasure.²⁹

Imidlertid ble det i en forskningsartikkel fra 2015 rapportert at:

...this short examination of the role of English language exports in France demonstrates that the populous have both the means and the capability to read Anglophone books in their original form and this has far-reaching implications for translators, publishers, literary agents and authors. In France this situation will only intensify with plans to introduce English language taught University courses.³⁰

Spania

Som vi har pekt på tidligere, står Spania er i en særstilling når det gjelder eksport og import av bøker, siden landet også har stor eksport av spanske bøker. Det er et stort marked for spanske bøker i Latin-Amerika, og et tilsvarende, men mindre marked for latinamerikanske bøker i Spania. Det betyr at omsetningstallene for både eksport og import av bøker fra og til Spania i 2022 viser et overskudd på hele 121,36 millioner euro. Andre tall viser imidlertid at engelskspråklige bøker hadde en markedsandel på 6 prosent i det totale spanske bokmarkedet i 2023. For britiske forleggere utgjorde dette en omsetningsverdi på 66,8 millioner pund, omtrent halvparten av den verdien som eksporten til Tyskland genererte på samme tid.³¹

Portugal

I 2024 anslo lederen for den portugisiske forlags- og bokhandlerforeningen Associação Portuguesa de Editores e Livreiros (APEL) – Pedro Sobral – at ifølge foreningens anslag utgjorde salget av engelskspråklige bøker mellom fem og åtte prosent av den totale omsetningen i det portugisiske bokmarkedet. Den største delen gjaldt fiksjon, men også innenfor sakprosa og utdanningsmarkedet var tendensen at salg av bøker på engelsk var stigende. Som forklaring pekte Sobral på at bøker fra Storbritannia ofte var priset lavere enn lokale utgivelser, siden britiske forlag forholdt seg til et stort internasjonalt marked i sine

²⁸ *The Book Market in France: A Practical Guide for Canadian Publishers*. [9781988769646 The-Book-Market-in-France-2021.pdf](https://www.thebookseller.com/features/face-face-france) (sist besøkt 02.02.2025).

²⁹ <https://www.thebookseller.com/features/face-face-france> (sist besøkt 14.12.2024).

³⁰ Craighill, Stephanie (2015). «The Problem of English Language Export Fiction in Europe». *Publishing Research Quarterly*, 2015(31):91–10. DOI 10.1007/s12109-015-9400-0 <https://link.springer.com/article/10.1007/s12109-015-9400-0> (sist besøkt 14.12.2024).

³¹ <https://publishingperspectives.com/2024/09/rights-edition-feps-enrico-turrin-looks-at-english-exports/> (sist besøkt 28.11.2024).

lønnsomhetskalkyler. I tillegg pekte han på at mye av salget sannsynligvis foregikk gjennom Amazon, som ikke har noen avdeling i Portugal og derfor ikke er regulert av den portugisiske bokloven, slik som er tilfellet i den franske bokloven, der Amazons franske avdeling er omfattet av boklovens bestemmelser.³²

Italia

På den første sesjonen av Frankfurt Rights Meeting 3. september 2024 presenterte Enrico Turrin fra Federation of European Publishers en oversikt over situasjonen for eksporten av engelskspråklige bøker, og han reflekterte blant annet over situasjonen i sitt hjemland Italia. Han slo fast at det engelskspråklige markedet utgjorde omtrent én prosent av det totale markedet for bøker i landet. Dette er lite sammenlignet med situasjonen i andre søreuropeiske land.³³

Sverige

Sverige er et friprisland, og tallene for import er markante: I den svenske forleggerforeningens rapport *Bokförsäljingsstatistiken 2023* behandles salget av bøker på andre språk, og særlig den engelskspråklige importen, utførlig.³⁴ Vi siterer fra rapporten:

De utländska böckernas andel av totalmarknaden har ökat från 14 procent år 2018 till 17 procent 2023. Totalt såldes utländska böcker till ett värde av 861 miljoner kronor under året, plus 41 miljoner kronor eller 5 procent jämfört med 2022. Ökningen är större än för bokmarknaden som helhet, där omsättningstillväxten låg precis över nollan. Utländsk litteratur står för majoriteten av de unika ISBN som såldes i Sverige under 2023. Totalt 553 000 unika utländska ISBN såldes under året. Det är 79 procent av det totala antalet sålda unika ISBN. Det ger att varje unikt utländskt ISBN i snitt såldes eller strömmades 15 gånger. Backlist utgjorde 75 procent av både försäljningen och volymen av tryckt utländsk litteratur. Internetbokhandel/bokklubbar är den viktigaste kanalen för utländsk litteratur och stod för 59 procent av försäljningen 2023. I kanalen såldes utländska böcker för 511 miljoner kronor, en minskning med 2,2 procent, eller 11 miljoner kronor.³⁵

Engelsk er det helt dominerende språket, 500 ganger større enn spansk, som er det nest største. I stor grad er det nettbasert import fra internasjonale nettbokhandler som Amazon og direkte import av faglitteratur til universiteter som dominerer; den utgjør 41,7 prosent av importen totalt. Skjønnlitteratur utgjorde 29 prosent. Direktøren for den store svenske

³² <https://www.publico.pt/2024/04/18/culturaipsilon/noticia/venda-livros-lingua-inglesa-cresce-portugal-editores-nao-combater-2087474> (sist besøkt 28.11.2024).

³³ <https://publishingperspectives.com/2024/09/rights-edition-feps-enrico-turrin-looks-at-english-exports/> (sist besøkt 28.11.2024).

³⁴ Svenska Bokhandlareföreningen, Svenska Förläggareföreningen, Bokförsäljningsstatistiken 2023 ... och utvecklingen de senaste sex åren (2018–2023) <https://forlaggare.se/wp-content/uploads/2024/03/Bokforsaljningsstatistiken-2023.pdf> (sist besøkt 02.12.2024).

³⁵ Ibid. s. 21.

distributøren Förlagssystem er intervjuet i rapporten og sier at det ble solgt om lag 17 000 engelskspråklige titler i 2023, og han regner med en ytterligere økning på mellom 10 og 15 prosent i 2024. Denne utviklingen er spesielt alarmerende når den ses i lys av hvordan salget av oversatt litteratur har vært i Sverige. I rapporten *Försäljningsstatistik översatt litteratur 2018–2022*³⁶ slås det fast at de svenske forlagenes salg av oversatt faglitteratur i 2022 *sank* med 21,2 millioner SEK fra 2021 til 2022, det vil si med 26,2 prosent. Sammenlignet med 2018 var nedgangen på 44,2 prosent! Tallene omfatter alle sjangre og boktyper, sammenslått. Men flere kommentatorer peker på at det er oversatt akademisk litteratur som er særlig utsatt. Således sier Johanna Haegerström fra Bonniers i rapporten:

Konkurrencen från engelska originalböcker har förändrat och försämrat möjligheterna att ge ut litteratur översatt från engelska i Sverige. Det gäller framförallt böcker från genrer som riktar sig till vissa målgrupper: unga, urbana, högutbildade läsare.

Man kan trygt si at et friprisregime ikke gir beskyttelse mot import til det svenske markedet. Snarere tvert om.

Danmark

Heller ikke Danmark har fastprisregulering, men hadde inntil 2011 en bokavtale som lignet den norske. Situasjonen i Danmark viser også en litt annen utvikling enn i Sverige. I en spesialrapport fra Bogpanelet om vilkårene for oversatt litteratur i Danmark pekes det på at antall utgivelser av dansk skjønnlitteratur har vokst hos de store forlagene, der også antall oversettelser har gått ned i samme periode. Samtidig mener Bogpanelet imidlertid at mindre, danske forlag har spesialisert seg på oversatt litteratur, slik at det skjønnlitterære oversettelsesmarkedet likevel ikke er gått tilbake. Derimot viser det seg utgivelsen av oversatt faglitteratur er mer utsatt, og antall utgivelser av

faglitterære oversettelser er aftagende, og tendensen har for alvor sat sig igennem i de sidste fem-seks år. Det er især faldet i oversættelser fra engelsk, der trækker ned. De engelskefagtitler læser mange på originalsproget. Derudover fylder oversættelse af tunge akademiske mammutværker mindre, mens temaer med en mere ung appel, kortere formater, essays og narrative non-fiction vinder frem.³⁷

³⁶ Også denne rapporten er utgitt av den svenske forleggerforening, se: Svenska Förläggareföreningen, Fördjupning: Försäljningsstatistik översattlitteratur 2018–2022 <https://forlaggare.se/wp-content/uploads/2023/12/Forsaljningsstatistik-oversatt-litteratur-2018-2022.pdf> (sist besøkt 02.12.2024).

³⁷ Schmidt, Johanne Gormsen (2022). *Specialrapport. Vilkårene for oversat litteratur i Danmark – med fokus på oversættelser til dansk gennem de sidste 10 år*. Bogpanelet. Kulturministeriet. https://kum.dk/fileadmin/kum/1_Nyheder_og_presse/2023/Rapport_Oversat_litteratur_JAN_TG.pdf (sist besøkt 02.12.2024).

I tillegg viser en undersøkelse bokhandelkjeden Saxo gjennomførte i 2023, at hver tredje leser helst vil lese en bok på engelsk om det er språket den opprinnelig er skrevet på. Kjedens samlede boksalg for originale utgivelser på engelsk i årene fra 2018 til 2023 vokste med 30 prosent og utgjorde nesten halvparten av Saxos totale omsetning.³⁸ Danmark har som nevnt ikke hatt regulering av fastpris siden 2011, og ergo ei heller av importerte bøker.

³⁸ *Sådan læste vi i 2023*. Saxos årlige rapport om danskernes læsevaner https://issuu.com/saxocom/docs/sld-2023_issuu (sist besøkt 02.12.2024).

4. Generelt om import til de norske bokmarkedene

I rapporten om avanseregulering i forbindelse med boklovens § 12 gjorde vi en gjennomgang av høringene fra bransjen. Vi oppdaget at noen av høringssvarene tok opp problemstillinger i tilknytning til import av bøker. Blant annet uttrykte flere en frykt for at streng regulering (les streng og omfattende boklov) ville føre til at andre, uregulerte bøker (les importerte bøker) ville bli mer attraktive i salgsleddet. I rapporten ble det blant annet påpekt at bransjen fryktet

at for streng regulering av innkjøpsrabatter for fastprisbøker kunne føre til at andre boktyper og produkter ville bli foretrukne varer å selge. En del fryktet også at for streng regulering kunne være i strid med boklovens formål. Ikke minst var det en frykt for at friprisbøker inkludert eldre bøker og importerte bøker kunne bli mer attraktive på bekostning av fastprisbøker.³⁹

Denne frykten er berettiget, gitt at den norske bokloven i dag ikke regulerer importerte bøker, og at andelen av importerte bøker vokser. Vi skal i dette kapitlet og det neste se på import til de norske bokmarkedene, først generelt, for alle sjangre og bokgrupper samlet, og deretter ser vi spesielt på situasjonen på faglitteraturens områder. Situasjonen er vanskelig å kartlegge. Hverken hos distributørene eller hos bokhandlene finnes det statistikk eller tall å få om importen av engelskspråklige bøker til Norge. Om man ønsker tallfestet bevis på at importen øker, må det en statlig aktør inn for å kreve det. Det kan være verdt å gjøre det, for alle vi samtaler med, og som sitter på kunnskap om utviklingen innenfor norsk bokbransje, er enige om at import av engelskspråklige bøker til det norske bokmarkedet har økt betydelig de senere årene. Det har skjedd gradvis, og det merkes stadig tydeligere av forfattere, oversettere, forlag og bokhandler.

Det som først og fremst øker når det importeres bøker til Norge, er det som på engelsk kalles *international fiction*, og som har internasjonal bestselgerpotensial på tvers av landegrensene. For få år siden ville man først og fremst kunnet identifisere dette markedet som litt glorete pocketutgivelser i bokhandlene på flyplasser, verden over. Nå understøttes dette markedet av sosiale medier og følger de sosiale mediernes logikker: Man identifiserer og strømlinjeformer lesevaner verden over. De importerte bøkene i dette markedet går i Norge under betegnelsen «skjønnlitteratur», men forstås best som «bestselgende, importert sjangerlitteratur som er

³⁹ Se Holmen, Rasmus Bøgh, Veronica Strøm, Dag Morten Dalen, Andreas Hoel-Holt, Tore Slaatta, Helge Rønning, Christian Riis, Espen Rasmus Moen & Olav Torvund (2024). Vista rapport 2024/22: *Avanseregulering i bokbransjen. Hensiktsmessig implementering av boklovens regulering av innkjøpsrabatt for papirbøker i allmenmarkedet*, s. 51.

skrevet på engelsk» og rettet mot lesere i Norge med preferanser for romantikk, fantasy og krim.

De sosiale medienes innflytelse på dette markedet er helt essensiell – lesere får rask informasjon om nye utgivelser fra hele verden. Gjennom tilhørighet til ulike fora og nettverk får de dessuten tilgang til anmeldelser, rangeringer og anbefalinger av både lokale og internasjonale influensere. Det oppstår former for fanzine-kultur rundt bestemte forfattere og titler som forsterkes ytterligere av algoritmestyrte markedsføring og preferansepåvirkning. For norske forfattere har dette ført til erkjennelser av at man må vise seg i sosiale medier og forsøke å promotere seg selv og sine bøker. Problemet for mange er imidlertid at man fort føler seg og oppleves som en inntrenger og en fremmed, og at man selger seg selv på en kunstig måte. Man er ikke *native* på nett og kan ikke gjøre dette selv på en troverdig måte. Ofte trengs det et mellomledd som kan formidle troverdig på sosiale medier, uten å være agent eller forlagsrepresentant. Den spesielle troverdigheten og definisjonsmakten som enkelte i dag får over sine nettverks litterære preferanser, bygges møysommelig over tid, og med andre virkemidler enn eldre lesere og bokkjøpere vil være vant med. Kampanjer i bokhandel og annonsering i dagspressen kan kanskje fortsatt bety noe, men spesielt for yngre lesere og sjangerorienterte lesere begynner kjeden av informasjon og påvirkning andre steder.

Dette voksende lesermarkedet stiller bokhandler og norske forlag overfor ulike utfordringer. For bokhandlene er det egentlig positivt: Endelig finnes det lesermarkeder som vokser! Det gir butikkene en sjanse til å få inn nye kunder, som for én gangs skyld vil ha bøker, ikke sekker og viskelær. For dem er det altså viktig å ha nettopp disse bøkene, godt synlige og tilgjengelige for nye kundegrupper. Bokhandlene er dermed positive til import av engelskspråklige titler, men ikke nødvendigvis bare *på engelsk*. De selger like gjerne de samme titlene oversatt til norsk dersom de kommer til butikken i tide.

For forlagene er det imidlertid oppstått et nytt press på «timingene» av oversatt, bestselgende litteratur. Man må følge med i sosiale medier, skaffe seg rettigheter tidlig og få på plass norske oversettelser. Ideelt sett må den norske utgaven foreligge samtidig med den engelskspråklige. Det er denne utfordringen Hanser Verlag søker å møte slik vi har referert tidligere i omtalen av situasjonen i Tyskland.

Den viktigste forklaringen på importen av skjønnlitteratur til Norge er altså endringer i selve bokkulturen og i måten internasjonale sosiale medier pusher kulturelle preferanser på norske litteraturkonsumenter på. Det former særlig lesevanene hos yngre lesere. Ifølge den ansvarlige hos importøren SD Books, som man i de senere årene har skilt ut som egen enhet hos Sentraldistribusjon, øker bestillinger av engelskspråklige titler fra både kjedene og enkeltstående bokhandler. SD Books følger selv med og importerer titler som tilbys bokhandlene. Andre ganger er det bokhandlene som kommer først med bestillingene og setter i gang importen. Men en stor del av importen skjer utenom bokhandlene, gjennom direkte egenimport per post. Bestillinger går gjerne via Amazon eller direkte fra de internasjonale forlagene. Internasjonale bokhandler dukker opp i mange kanaler, for eksempel slik Guardian Books gjør det, ved å koble anmelderi til salg og distribusjon på sin egen digitale plattform, internasjonalt, på engelsk. Men en liten fordel er nå vokst fram for norske utgaver i norsk bokhandel, siden prisen for frakt er gått opp. Og bokhandlene i Norge er som alltid raskt på banen. Bak de bestselgende engelskspråklige titlene i Norge høsten 2024 finner vi blant andre forfatterne Sally Rooney, Rebecca Yarros, Laura Gilmore, Sara Mass, Jojo Moyes og Lucinda Riley. Det er særlig listene over bestselgende titler innen fantasy og romance som har engelskspråklige forfattere bak seg. Norske forfattere gjør det skarpere i det norske krimsegmentet, med Jo Nesbø og Jørn Lier Holst langt fremme, også med betydelig eksport.

Mens flere i 2024 spurte seg om det egentlig fantes noen skjønnlitterær bestselger ute til julesalget, var 2023 preget av godt salg av flere forfatterskap, ikke minst av nobelprisvinnende Jon Fosse. Norge eksporterer også skjønnlitterære forfatterskap og gjør seg litterært gjeldende «langt over sin vektklasse», som man gjerne sier, med internasjonalt anerkjente forfattere som Karl Ove Knausgård og Maja Lunde, blant mange andre. Fortsatt er bokmessen i Frankfurt det største markedet for rettighetstransaksjoner mellom forlagene internasjonalt, men de angloamerikanske forlagene kan på en annen måte enn andre *regne seg som internasjonale* og vet at titlene deres også selger på direkte import, uten oversettelse.

Det andre markedet for import av engelskspråklige titler, som også vokser i Norge, er internasjonal sakprosa og det som på engelsk kalles *narrative non-fiction*. Dette markedet har samme opphav som bestselgende skjønnlitteratur på tvers av landegrensene og har alltid vært der, i bokhandlene på flyplassene. Ofte var det snakk om biografier om internasjonale berømtheter. Men de senere årene er det også kommet fram internasjonale bestselgere i det halvt akademiske, halvt allmenne sakprosamarkedet, der vi blant fremtredende forfattere

finner for eksempel Bill Bryson, Yuval Noah Harari, Naomi Klein, Jordan B. Peterson, Timothy Snyder, Malcolm Gladwell, Anne Applebaum, Jonathan Haidt, Jared Diamond, og kanskje «vår egen» Thomas Hylland Eriksen.

Oppsummert så langt. For norske *lesere* er det angloamerikanske kommet mye nærmere, gjennom sosiale medier, gjennom promotering i bokhandlene og gjennom direkte import av engelskspråklige titler. For bokhandlene er det oppstått et nytt marked, og en sjelden mulighet til vekst. Men tidsvindue for å selge en tittel er blitt mindre enn før, og en ny forståelse i bransjen er at bøker som ikke selger i løpet av tre måneder, neppe blir lønnsomme. Retur til forlagene øker, og den kommer tidligere enn før. For norske *forfattere* er konkurransen blitt langt hardere enn før, og man selger generelt mindre. Det er dermed tøffere å få utgitt bøker enn tidligere, og avhengigheten av innkjøpsordningene øker, for både forfatter og forlag. For *forlagene* har tendensen lenge vært at det er vanskelig å få flere bestselgende titler samtidig, og man utgir flere titler enn før, men tjener generelt mindre på hver enkelt bok. Det er derfor mindre rom for kryssfinansiering i forleggeriet, og hver tittel må lønne seg. Antall forlagsansatte redaktører synker, og særlig er det blitt trangt i feltet for sakprosa, der innkjøpsordningen er betydelig mindre omfattende og mer uforutsigbar enn den «automatiske» skjønnlitterære. Importen av engelsk litteratur er mest alvorlig for *oversettere* av engelskspråklig litteratur. Men forlagene nøler nå med å inngå forpliktende avtaler om pris på oversettelse, og det har åpenbart å gjøre med at man vurderer andre former for oversettelse enn før. I de bestselgende markedene har dette med timing i ferd med å bli avgjørende: Om man skal rekke å ha en norsk utgave klar *samtidig med den engelskspråklige*, må man få tilgang til manus før utgivelse og gi oppdraget til en raskt arbeidende, kvalitetssikret, profesjonell norsk oversetter. Alternativt kommer man til å ta i bruk ny teknologi for å gjøre en mindre kvalitetssikret, men akk så hurtig, maskinbasert oversettelse. Det litterære Norge står i fare for å miste en gruppe profesjonelle oversettere, som kanskje også er kritikere og forfattere og ikke minst lesere og formidlere i en større litterær offentlighet. Tapet vil merkes på hele bokkulturen og føre til videre oppsigelser og tap av lønnsomhet i tilknytning til profesjonell bokproduksjon i Norge, innen bokdesign, typografi, grafisk produksjon, distribusjon, markedsføring og salg av norske bøker. Men mest alvorlig er at bevisstheten om sammenhengene og ulikhetene mellom norsk og fremmedspråk som gode oversettere besitter, kan bli borte.

5. Spesielle utfordringer i tilknytning til bokgruppe 2

Vi er særlig opptatt av *de språkpolitiske utfordringene* som oppstår gjennom import av utenlandske fagbøker. De er svært viktige og kan alene være en tilstrekkelig begrunnelse for å utvide den norske boklovens gyldighetsområde til også å omfatte importerte bøker, særlig engelskspråklige. Men når det gjelder faglitteraturens posisjon og rolle, er det i tillegg sterke og viktige *kunnskapspolitiske og universitetspolitiske utfordringer* som må trekkes inn. Universitetene har gjennomgått en dramatisk utvikling de siste 20 årene når det gjelder internasjonalisering og – som del av dette: styring av faglig ansattes publiseringsstrategier mot engelskspråklig tidsskrifter som kan øke universitetenes internasjonale rangering og «impact». Underveis har man langt på vei oversett sammenhengene mellom hva forskere i Norge skriver, leser og foreleser ut fra, og hva studenter i Norge leser og lærer på sitt eget morsmål. I mindre grad enn før kan norske studenter støtte seg på sitt eget morsmål når de skal forstå den verden de lever i, som fremtidige universitetsutdannede arbeidssøkere. I mindre grad enn før skriver de selv på norsk når de tar notater, når de skriver resyméer, når de tenker og forstår sine respektive fag.

Norsk som fagspråk og fagbokforleggeriet i Norge

Ifølge universitets- og høyskolelovens §§ 1 til 7 er norske universiteter og høyskoler pålagt et generelt ansvar for vedlikehold og videreutvikling av norsk fagspråk og plikter dessuten å tilby skriftlig eksamen på den målformen studenten ønsker, nynorsk eller bokmål. Forskriften som følger, gir få føringer utover dette, og i virkeligheten mangler det juridiske virkemidler på dette området. Det kan virke som den akademiske friheten trumfer de språkpolitiske føringene som staten eller norske borgere kunne ønske seg. Man har ingen rett til utdanning på sitt eget språk. Forskere og undervisere står relativt fritt til å velge sin formidlingsform, i det minste når det gjelder valg av språk.

Går man til langtidsplanen for forskning og høyere utdanning i perioden 2023 til 2032 (Meld. St. 5 [2022–2023]), ser man at akademisk publisering er et særdeles viktig anliggende, men kun forstått på én, og bare én måte: digitalt basert, åpen publisering som er rettet mot en internasjonal tidsskriftoffentlighet. Om forholdet mellom «det norske» og «det internasjonale» sies det i kapittel 5, om «Et forskningssystem i god balanse»:

En av de mest merkbare endringene de siste 10–15 årene er den markante internasjonaliseringen av forskningen og det norske forskningssystemet. Andelen forskere med utenlandsk bakgrunn ved norske universiteter, høyskoler, helseforetak og forskningsinstitutter har steget fra 18 prosent i 2007 til 29 prosent i 2018. Om lag 80 prosent av forskerne med utenlandsk bakgrunn er internasjonalt mobile forskere. I 2018 hadde nær halvparten av de ansatte i midlertidige stillinger ved universitetene og høyskolene utenlandsk bakgrunn, mot rundt 20 prosent av de fast ansatte. Andelen utenlandske doktorander var på 44 prosent i 2021, og i matematikk, naturvitenskap og teknologi var den utenlandske andelen på rundt 60 prosent. Andelen utenlandske søkere til stipendiat- og postdoktorstillinger ligger på rundt 80 prosent.

Det er overraskende liten forståelse og interesse for en *bokbasert* akademisk offentlighet: Ordet «forlag» finnes to steder i meldingen i forbindelse med målsettingen om å begrense det som anses som de store internasjonale forlagenes urimelige inntjening og overskudd, og i forbindelse med at man ikke ønsker at norske forskere skal gi fra seg sine opphavsretter til de samme aktørene. Ordet «forfatter» finnes overhodet ikke, og at forskere skriver for noe annet enn tidsskrifter, er med ett unntak utelatt. Det heter i kapittel 5, avsnitt 4 om regjeringens politikk og behovet for «lærebøker»:

Når det gjelder norsk fagspråk har regjeringen gitt tydelige føringer om at ansvaret som ligger i universitets- og høyskoleloven § 1-7 om å vedlikeholde og utvikle norsk fagspråk må følges opp i praksis. Utviklingen har gått i retning av at norsk har tapt terreng for engelsk (såkalt domenetap) innenfor både forskning og høyere utdanning, noe regjeringen ser på med bekymring. Situasjonen er spesielt utfordrende for nynorsk, som det minst brukte av de to norske skriftspråkene, men også bokmål er under betydelig press. Særlig bekymringsfull er den raske nedgangen i bruk av norsk som undervisningsspråk i senere år, noe som henger sammen med at det i mange fag også er for få læremidler på norsk. Regjeringen mener dette er en utvikling som må snus, og det må gjøres i tide. Regjeringen viderefører derfor støtten til norskspråklige vitenskapelige tidsskrifter og til utvikling av lærebøker på norsk, særlig nynorsk, og samisk der lærebokmangelen er ekstra stor. Uten et godt norsk fagspråk vil kandidater fra høyere utdanning ha vanskelig for å kommunisere faglig i møte med et norskspråklig samfunns- og arbeidsliv. Videre vil formidlingen vil bli svekket, og det i en tid der den snarere bør styrkes, slik Kierulfutvalget nylig har tatt til orde for, jf. kapittel 7. Forskningen og forskeropplæringen vil også over tid bli svekket av et mangelfullt norsk fagspråk, særlig i fag hvor kunnskapen er uløselig knyttet til den språklige fremstillingen. Internasjonalt er det nå en økende bevissthet om verdien av å bevare og utvikle morsmålet som et akademisk fagspråk. I tildelingsbrevene for 2022 ber regjeringen om at institusjonene ivaretar sitt ansvar for norsk fagspråk, gjennom blant annet språkopplæring til ansatte som trenger det og løpende arbeid med norsk fagterminologi på begge målformer. Når det gjelder fagterminologi gjør Universitetet i Bergen et viktig arbeid med Termportalen, som er en fritt tilgjengelig ressurs til norsk terminologi innenfor en lang rekke fagområder. Regjeringen forventer at institusjonene og fagmiljøene bidrar til utviklingen av Termportalen og andre initiativer av denne typen, slik at vi kan bevare muligheten for akademisk arbeid på norsk. Kunnskapsdepartementet vil følge utviklingen på dette området og vurdere behov for sterkere tiltak hvis situasjonen ikke snart bedrer seg.

Bekymringen var der altså, men den passet ikke så godt sammen med resten av utredningens virkelighetsbeskrivelse av internasjonalisering og imperativet om internasjonal åpen-tilgang-publisering og nasjonalt vitenarkiv. Det mangler en forståelse for at fagspråk er noe som leses og skrives, og at det finnes en kommersielt og institusjonelt forankret skrift- og lesekultur rundt kunnskapslitteratur og fagbøker på norsk.

Når vi kommer til den delen av langtidsplanen som tar for seg digitalisering og publisering, er det språkpolitiske aspektet og verdien av kommersiell forlagsvirksomhet erstattet av noe helt annet. I stedet for at man skriver fram betydningen av bøker og publisering på norsk fagspråk, er denne delen av UH-strategien utformet som et kampskrift *mot* kommersielle aktører generelt, og *for* åpen tilgangspublisering. Kampen mot de internasjonale forlagsgigantene i den styrte overgangen til åpen tilgang-publisering er etablert på hard kritikk av kommersielle aktørers rolle i internasjonalt forleggeri.

Men om kritikken var berettiget overfor de store internasjonale tidsskriftgigantene, rammet den samtidig de små og viktige *norske* forlagene: Deres forretningsmodeller ble omtalt og behandlet som om de var like illegitime som de internasjonale, til tross for deres historiske betydning for norsk utdanning og allmenndannelse samt nåværende helt essensielle rolle som utgivere av norskspråklige lærebøker og faglitteratur.

I stedet går man inn for et statsstyrt og entydig offentlig finansiert publiseringssystem. Erfaringene fra andre land og sammenhenger med statsforlag er vel ikke noe man skal etterfølge ut fra en forståelse av akademisk frihet? Fortsatt kan man observere denne kraftige antikommersielle tendensen, for eksempel i en artikkel som Vidar Røeggen fra UHR skrev sammen med Henrik Urdal i *Forskerforum* i oktober 2024. Der stilte de spørsmålet om hvorvidt forlagene som driver med akademisk publisering, burde «avkommersialiseres». ⁴⁰

Mer aktuell for vår problemstilling er Kunnskapsdepartementets handlingsplan for norsk fagspråk fra 2023.⁴¹ Da departementet her redegjorde for «status», så de at andelen norskspråklige publikasjoner i det nasjonale forskingsinformasjonssystemet Cristin var redusert fra 16 til 9 prosent mellom 2010 og 2021. Det var samtidig store forskjeller mellom fagområdene: I naturvitenskap og teknologifag forekom det nesten ikke vitenskapelige publikasjoner på norsk overhodet. Innen medisin og helsefag var 5 prosent av publikasjonene på norsk, mens i humaniora var andelen norskspråklige publikasjoner redusert fra 42 til 27

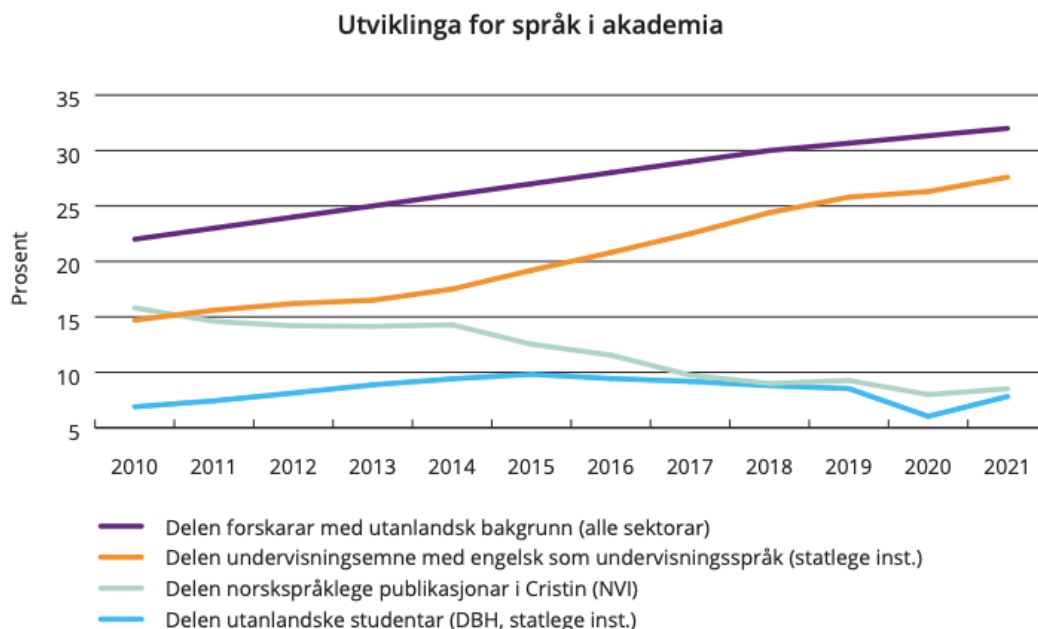
⁴⁰ Røeggen, Vidar & Henrik Urdal (2024). «Bør forlagene avkommersialiseres?». *Forskerforum* 10.2024. <https://www.forskerforum.no/bor-forlagene-avkommersialiseres/> (sist besøkt 17.12.2024).

⁴¹ Se Kunnskapsdepartementet og Kultur- og likestillingsdepartementet (2023). *Frå ord til handling. Handlingsplan for norsk fagspråk i akademien*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/1800367dc51846b98a0b33817f03c958/no/pdfs/handlingsplan-fra-ord-til-handling.pdf> (sist besøkt 02.02.2025).

mellom 2011 og 2019! Og i samfunnsvitenskapene var andelen redusert fra 33 til 24 prosent i samme periode. Det var store tall. Samtidig observerte de at andelen med undervisningsemner med norsk «som planlagt undervisningsspråk» gikk ned fra 85 til 72 prosent mellom 2010 og 2021, mens den engelskspråklige andelen økte tilsvarende fra 15 til 28 prosent. I samme periode gikk andelen studenter på emner med norsk som planlagt undervisningsspråk ned på alle fagområder. Begrepet «domenetap» var etter departementets mening på sin plass.

Når det gjaldt mastergradsoppgaver, viste statistikken at engelskspråklige innleveringer økte og nå var på rundt 45 prosent. For doktorgradsavhandlinger hadde antall engelskspråklige innleveringer økt fra 1323 i 2012 til 1450 i 2022. Omtrent 93 prosent av avhandlingene var på engelsk i 2022, en vekst på 2–3 prosentpoeng siden 2010, og bare 7 prosent var altså på norsk. Det blir omtrent ikke skrevet doktorgradsavhandlinger på andre språk enn engelsk i Norge. Eller Norway, som det heter. Utviklingen hang ifølge departementet sammen med internasjonaliseringen av de vitenskapelig ansatte: Andelen forskere med utenlandsk bakgrunn ved norske universiteter, høyskoler, helseforetak og forskingsinstitutter hadde økt fra 18 prosent i 2007 til 32 prosent i 2021. I fagene naturvitenskap og teknologi var andelen hele 49 prosent. Andelen utenlandske studenter hadde samtidig økt vesentlig. De viste videre til Rambølls undersøkelse fra 2023 som viste at det var få av de vitenskapelig ansatte som oppga at de ble stimulert til å skrive fagtekster på norsk.⁴² Snarere opplevde de tydelige oppmuntringer til å skrive fagtekster på engelsk. Figuren under er hentet fra handlingsplanens s. 8:

⁴² Se Rambøll (2023). *Undersøkelse om norsk fagspråk og terminologi i universitets- og høyskolesektoren. Kommentert innsiktsrapport*. Rapport utarbeidet for Språkrådet av Rambøll Management Consulting.

Domenetap og flerspråklighet

Men begrepet «domenetap» og påstandene om hvordan dette gjorde seg gjeldende, fikk ikke stå uimotsagt. Det har, slik vi ser det, utviklet seg en motsetning mellom universitetenes ønske om på den ene siden å lykkes med internasjonalisering og samtidig å redusere kostnader for forskeres tilgang til internasjonale tidsskrifter og styre de faglige ansattes publiseringsstrategier og på den andre siden universitetenes ansvar for norsk som fagspråk. Språkrådet og Kunnskapsdepartementet møter i hvert fall motstand fra universitetene, særlig representert ved UHR og NIFU, når man påpeker en økende bruk av engelsk på norske universiteter.

Motsetningen kan observeres i en rekke rapporter og utredninger og er knyttet til en klar prioritering av digitalisering og internasjonalisering i høyere utdanning og forskning fremfor universitetenes ansvar for norsk som fagspråk. I det såkalte publiseringsutvalgets rapport fra 2024 kan denne motsetningen observeres som en kamp om begreper og forståelser rundt begrepene «domenetap» og «flerspråklighet», henholdsvis fremholdt som viktige av på den ene siden Språkrådet og Kunnskapsdepartementet og på den andre siden publiseringsutvalget.⁴³

⁴³ Publiseringsutvalget ble nedsatt i 2022 og delegerte utredningsarbeidet til en arbeidsgruppe under ledelse av Tanja Storsul, prorektor for forskning ved OsloMet, Henrik Urdal, direktør ved PRIO og Jens Petter Berg,

I publiseringsutvalgets rapport fra 2024 er avsnitt 8.3 viet en diskusjon der en hypotese om «domenetap» settes opp mot en hypotese om «flerspråklighet» og «parallellspråk».⁴⁴ Det tilbakevises at det har oppstått et domenetap når dette forstås som at faglitteratur på andre språk «erstatte og fortrenger» det norske. Det har nemlig, slik utvalget måler det, også vært en vekst i norskspråklig publisering samtidig med vekst i publisering på andre språk. Spørsmålet blir, sier publiseringsutvalget: «Finnes det en tendens til at engelsk fortrenger norsk når norske forskere publiserer? Ser vi et domenetap eller finnes det en vedvarende flerspråklighet?»

Departementets handlingsplan *Frå ord til handling* fra 2023 var klar:

Delen av registrerte publikasjoner i det nasjonale forskningsinformasjonssystemet Cristin som er norskspråklege, er redusert frå 16 prosent i 2010 til 9 prosent i 2021, det seinaste året vi har tal for. Det er store skilnader mellom fagområda: Innanfor naturvitskap og teknologi er det nesten ikkje vitenskaplege publikasjonar på norsk, i medisin og helsefag er 5 prosent av publikasjonane på norsk, i humaniora er delen norskspråklege publikasjonar redusert frå 42 til 27 prosent i perioden 2011–2019, og i samfunnsvitskap er delen redusert frå 33 til 24 prosent i den same perioden.⁴⁵

Men da publiseringsutvalget kvernet på de samme tallene, het det heller:

[A]ndelen publikasjoner på engelsk i samfunnsvitenskap og humaniora primært øker fordi antallet publikasjoner på engelsk øker. Antallet publikasjoner på norsk er relativt stabilt. Det er altså ikke slik at engelsk fortrenger norsk. Dessuten viser artikkelen at andelen forskere i disse fagområdene som publiserer på norsk (ved siden av andre språk) er nokså stabil på 70-80 prosent. Med andre ord vedvarer flerspråkligheten i disse fagområdene.

For UHR og publiseringsutvalget blir konklusjonen at forskeres *flerspråklighet* oppstår som følge av at de selv vurderer hva som er hensiktsmessig med hensyn til hva slags formål som ligger bak den aktuelle kommunikasjonen. Den er dermed et gode. Og når *antallet publikasjoner* på norsk ikke er fallende i naturvitenskapelige disipliner, anses situasjonen for å være «relativt stabil». Det understøttes riktignok av annen statistikk som viser at mange fortsatt bruker norsk språk i visse sammenhenger. Men egentlig brukes her ordet «relativ» på en tilslørende måte, slik man på vanlig norsk sier «nokså».

overlege ved Oslo universitetssykehus. Gunnar Sivertsen fra NIFU var rådgiver for arbeidsgruppen, og Vidar Røeggen og UHR var utvalgets sekretariat.

⁴⁴ Se Kunnskapsdepartementet (2024). *Kvalitet i vitenskapelig publisering. Organisering og innretning av publiseringsindikatoren, publiseringsstatistikken og kanalregisteret*. Det nasjonale publiseringsutvalget. <https://www.uhr.no/f/p1/i0c07c3dd-6f9f-4a4d-a534-37e2179a3807/kvalitet-i-vitenskapelig-publiserings-31-mai-2024.pdf> (sist besøkt 17.12.2024).

⁴⁵ Se *Frå ord til handling*.

Norskandelen er nettopp ikke *relativt* stabil, som prosent av den økte internasjonale publiseringen. Det som fremheves, er at publisering på norsk er konstant lav, altså på samme nivå som før, mens engelskspråklig publisering øker. At konklusjonen de trekker, blir at begrepet «flerspråklighet» er bedre egnet enn «domenetap», virker forsert og villet, for ikke å si direkte feilaktig. Først og fremst holdes språkpolitiske hensyn effektivt unna publiseringsutvalgets arbeid med å finne måter å styre publisering på.

Vi vurderer at begrepet balansert flerspråklighet er bedre egnet enn domene-tap hvis man vil beskrive og styre forskernes bruk av språk når de publiserer. Da unngår man å sette to språk opp mot hverandre og man kan *balansere* mot andre forskningspolitiske hensyn.

Utredningen gjøres altså ikke på språkpolitisk, men på publiseringspolitisk grunnlag.⁴⁶ Hva nå enn det er? Utvalget har som mål å finne insentiver som skaper samsvar mellom publiseringsrutiner og suksessmål og styringsmål for universitetet, internasjonalt. De innrømmer likevel at «balansert flerspråklighet» først og fremst passer i fagområder der det aldri har vært tradisjon for vitenskapelig publisering på norsk. I all hovedsak de naturvitenskapelige fagene. For det står jo fast, også for publiseringsutvalget, at den relative forskjellen mellom norsk og engelsk øker, spesielt når det gjelder publisering i samfunnsfag og humaniora. Her har det også skjedd store endringer i hva som skrives på norsk:

Nedgangen i publikasjoner på norsk skyldes primært at det har blitt flere vitenskapelige bøker på internasjonale forlag og færre på norske forlag. I 2019 var bare 37 prosent av den vitenskapelige bokpubliseringen på norsk. Her ligger det mulige problemet. [...] Hvis man ser forbi fag hvor det er uaktuelt å gå over til norsk i vitenskapelig publisering, kan man gå i dialog med humaniora og samfunnsvitenskap. Her skjer endringene, og her kan man eventuelt sette inn tiltak.

Det er symptomatisk at man her skriver om «mulige problemer», og «eventuelle tiltak» og foreslår «dialog» heller enn kunnskapspolitiske virkemidler. Det er i hvert fall ikke publiseringsutvalgets «bord», og språkpolitiske hensyn var aldri en del av publiseringsutvalgets mandat.

Konsekvensen av denne motsetningen ser vi kanskje et eksempel på i nyheten om at en doktoravhandling i medisin ble underkjent fordi en av artiklene den omfattet, var publisert på

⁴⁶ Se også Språkrådets og Åse Wetås sin reaksjon på publiseringsutvalget rapport, «Forenklet framstilling om norsk fagspråk fra publiseringsutvalget», Khrono 4.7.2024. <https://sprakradet.no/aktuelt/forenklet-framstilling-om-norsk-fagsprak-fra-publiseringsutvalget/> (sist besøkt 17.12.2024).

norsk, i det anerkjente *Tidsskrift for Den norske legeförening*.⁴⁷ Universitetene setter sine egne verdiskalaer, uavhengig av UH-lovens §§ 1 til 7, og overprøver fagfellevurderingsinstituttet blant norske forskere. Signalet til omverdenen og fremtidige ph.d.-kandidater er at man holder seg med en oppfatning av at publisering på norsk ikke er vitenskapelig nok for de internasjonale universitetene i Norway. Saken vakte betydelig oppsikt og ble kritisert. Som en følge av debatten nedsatte Det medisinske fakultet ved UiO en arbeidsgruppe som i januar 2025 kom med en innstilling der det ble forslått at ph.d.-reglene skulle endres slik at «én (1) artikkel kan unntaksvis publiseres i et indeksert norsk fagfellevurdert tidsskrift som publiserer både på norsk og engelsk». Under forutsetning av at «det gis en særlig begrunnelse for hvorfor dette tidsskriftet er mer egnet enn tidsskrifter som følger hovedregelen. Søknad om unntak må innvilges før manuskriptet er innsendt til publisering».⁴⁸

Forskerforfatteren

Forskere er også forfattere. På tross av dette, som vi har pekt på tidligere, er det påfallende at ordet «forfatter» ikke nevnes én eneste gang *Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning*. Og publisering er mer eller mindre utelukkende forstått som det som foregår i tidsskrifter. Derfor har heller ikke «forlag» som begrep og institusjon noen plass i utredningen: Ordet er nevnt to ganger. Men forskerforfattere skriver innenfor mange sjangre og formater. Det er riktig at de skriver vitenskapelige artikler, men de skriver også monografier som kan være basert på mange års forskning, der resonnementer utvikles på norsk fagspråk over flere kapitler og mange sider. Disse monografiene er beregnet på en norsk forskningsoffentlighet, som iblant også når ut til en bredere allmennhet. Norsk samfunns- og næringsliv er fylt opp av kompetente fagpersoner som fremdeles er opptatt av grunnlagsproblemer rundt aktuelle og historiske emner i sine fag. Og norskspråklige fagdebatter og kritikker kan dreie seg om både norske og engelskspråklige utgaver, noe som setter norske forskerforfattere inn i de internasjonale publiseringstekstene de befinner seg i, uansett språk.⁴⁹

⁴⁷ Se nyhet i Khrono 17.10.2024, <https://www.khrono.no/avhandlingen-ble-avvist-fordi-den-ene-artikkelen-sto-i-et-norsk-tidsskrift/905600> (sist besøkt 16.12.2024).

⁴⁸ https://www.khrono.no/uio-fakultet-vil-kreve-saerlig-begrunnelse-for-a-publiserer-pa-norsk/937073?utm_campaign=2025-01-r (sist besøkt 30.01.2025).

⁴⁹ En kuriøs debatt oppsto i desember 2024 da *Klassekampen* i to påfølgende litteraturbilag hadde store oppslag om Homer der det i et intervju med en amerikansk Homer-forsker ble vist til en amerikansk oversettelse, uten at relevante norske utgivelser og oversettelser ble nevnt.

På en annen måte utvides den faglige offentligheten av at akademiske lærebøker på norsk også henvender seg til et mer allment publikum i norsk offentlighet, særlig innenfor samfunnsvitenskap og humaniora.

Men i dag er akademiske monografier og lærebokpublisering på norsk under sterkt press. Generelt i academia er det et sterkere press mot tidsskriftpublisering, siden det er den som teller ved ansettelse, snarere enn monografier – og hvert fall ikke lærebøker. Dette er igjen knyttet til problemene rundt finansiering av og rettigheter til forskerforfatterne. Det finnes et økende krav om at forskningsresultater skal publiseres med åpen tilgang. Igjen kommer forskerforfatterne i klemme: Det forventes at man skriver og ikke minst vurderer og redigerer publikasjoner, uten spesiell kompensasjon. Implisitt argumenteres det med at redaktører for tidsskriftene og fagfellene som vurderer artiklene, samt forfatteren som skriver, er lønnet av sine respektive institusjoner. Det er ikke på langt nær tilfellet i alle sammenhenger, så hele systemet med åpen tilgang forutsetter mye gratis arbeid. Ofte er det dessuten slik at mange av de mest ansette tidsskriftene krever at forfatterne betaler såkalte *article processing fees* (APF) for å få artikler vurdert, og ikke minst publisert. Det koster penger å drive tidsskrifter, uansett om det er abonnementer eller forfattere som forventes å betale. I det nye systemet blir det mer avgjørende enn før at forfatterne kommer fra institusjoner som kan betale for dem. Det er dermed fare for nye former for eksklusivitet og diskriminering i åpen-tilgang-systemet.

Det som også ofte glemmes i slike sammenhenger, er at selve redigeringsarbeidet av vitenskapelige artikler er en svært spesialisert og avansert form for redigeringsvirksomhet som krever lang praksis og ikke minst stor nøyaktighet og omfattendekunnskaper. Det er ikke noe som en hvilken som helst professor kan gjøre på fritiden. At det kreves betaling hvis man vil publisere noe, har samtidig forflyttet seg fra tidsskriftsarenaen til bokpublisering, slik at det nå også kreves av forfatterne at de dekker kostnadene for utgivelse av fagbøker. Ofte ligger det slike publiseringsbidrag innbakt i finansieringen av forskningsprosjekter blant annet i offentlig finansiert forskning. Mange universiteter og forskningsinstitutt har også satt til side bevilgninger til publiseringsstøtte. Men disse er svært sjelden tilstrekkelige, og de dekker ikke forfattere som ikke har direkte tilknytning til institusjoner og finansierte prosjekter (e.g. emeriti eller akademiske løsarbeidere). Når slik støtte til bokpublisering forutsetter åpen tilgang, innebærer det at også forfatterrettighetene svekkes.

Publisering i åpen tilgang forutsetter gjerne en såkalt creative commons-lisens. Den som er mest brukt, innebærer at forfatteren gir fra seg de fleste rettighetene til sitt verk. Det er strid om hvorvidt dette også innebærer de ideelle rettighetene til verket, og om det i tilstrekkelig grad beskytter forfatterens rett til videre bearbeiding av eget verk, også til kommersielle formål. Creative commons (CC) er et system som er utviklet på grunnlag av amerikansk opphavsrettslovgivning, ikke kontinental, europeisk tradisjon. I den europeiske tradisjonen er ideelle rettigheter viktige, som noe du aldri kan gi fra deg, mens den amerikanske tradisjonen bygger mer på kommersielle rettigheter der alt er til salgs.

I alle fall innebærer det å publisere for åpen tilgang og med CC-lisenser at forfattere og forlag ikke kan kreve vederlag for sekundærbruk av en publikasjon. For norske faglitterære forfattere betyr det at Kopinor ikke kan kreve vederlag for videre bruk av verket, og at NFFO dermed går glipp av fondsinntekter som kunne gått til finansiering av arbeid med nye norske faglitterære verk i form av stipender til skriving.

Til tross for de idealistiske argumentene for åpen tilgang og for den berettigete kritikken som er reist mot de internasjonale store STEM-forlagene (Science, Technology, Engineering, and Mathematics), bidrar mye av praksisen ved åpen-tilgang-publisering til å undergrave rettighetene til forskerforfatterne både ideelt og økonomisk. Dermed gjøres mulighetene for skriving av *bøker* som er basert på forskning, vanskeligere. I dag er de frie og uavhengige akademiske forfatterne dermed den forfattergruppen hvis rettigheter og muligheter til å bli publisert er mest truet.

6. Mer om engelsk som akademisk språk

Ken Hylands bok *Academic Publishing: Issues and Challenges in the Construction of Knowledge* bygger på tverrfaglige analyser innenfor en rekke områder som bibliometri, anvendt språkvitenskap, vitenskapsfilosofi, biblioteksforskning, sosiologi og tekstvitenskap samt intervjuer med forskere og forleggere.⁵⁰ I første kapittel drøftes hvordan universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter er blitt del av en konkurranse- og evalueringstyrt internasjonal forretningskultur. I denne konkurransen spiller språk en helt avgjørende rolle:

It is a cliché to say that English is the global language of scholarship, but it means that decisions facing bilingual scholars concerning which language to use are increasingly taken out of their hands by the fact that powerful institutions regard English as the default language; it has come to designate research of a high academic quality deemed worthy of a place in globally accessible peer reviewed journals.

Dette gjelder ikke bare hvilket språk forskningsresultatene offentliggjøres på. Det gjelder det institusjonelle systemet som publiseringsvirksomheten er en del av. I de «internasjonale» tidsskriftenes redaksjoner er det først og fremst forskere med tilknytning til amerikanske og britiske institusjoner. Unntak finnes i prestisjefylte tidsskrifter innenfor medisin og de harde vitenskapene, men særlig innenfor samfunnsvitenskapene og humaniora er den britiske og amerikanske dominansen klar, ifølge Hyland. Det gjør noe med hva som regnes som global vs. lokal akademisk publiseringsvirksomhet. Det angloamerikanske er umiddelbart globalt, mens for eksempel norsk og skandinavisk empiri ikke blir det.

I den akademiske verden blir samtidig stadig mer verdi tillagt den vitenskapelige, forskningsbaserte artikkelen, og artikkelpublisering har fått økt prestisje på bekostning av blant annet monografier. Dette er koplet til utviklingen av digital og åpen tilgang-publisering, som i neste omgang fører til sterk vekst i det som kalles *predatory publishing* (røvertidsskrifter). Boken inneholder en viktig og interessant drøfting av utfordringene med en stadig omsegripende og ukontrollerbar fagfelleverderingskultur, med store muligheter for at tidsskriftssystemet for akademisk publisering bryter sammen.

Hyland viser videre hvordan engelsk vinner fram som akademisk språk i det som kalles The European Higher Education Area (EHEA),⁵¹ som er utviklet med grunnlag i Bologna-

⁵⁰ Hyland, Ken (2015). *Academic Publishing: Issues and Challenges in the Construction of Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.

⁵¹ Nao, Marion, Peter Wingrove, Dogan Yuksel, Beatrice Zuaro & Anna Kristina Hultgren (2023).

prosessen og målet om å etablere et felles marked for høyere utdanning i Europa.⁵² I en artikkel fra 2018 analyserer Ivar Bleikli de viktigste trekkene ved hvordan omformingen av høyere utdanning har påvirket feltet i Europa. Han karakteriserer de viktigste aspektene ved denne politikken slik:

1. Systemic integration: Higher Education (HE) used to consist of a limited number of universities. Today HE systems tend to comprise all institutions considered as tertiary education providers contributing in different ways to a common overall mission under a common legislation, funding system, and evaluation and accreditation systems, often including all postsecondary institutions previously considered vocational and nonacademic (Guri-Rosenblidt et al. 2007).
2. Decision making: Decision making used to be based on the principle that organizational decisions should be the product of the preferences of senior academic members of the university. Currently, decisions tend to be made in a top-down chain of command. Institutional leaders, now being closer to chief executives and often working closely together with external stakeholders, make decisions that affect universities in major ways (Maassen 2003).
3. Funding: While traditional university funding used to come as direct allocations from the state, based on input factors such as number of faculty and/or number of students, there is now (a) less detailed government regulation of institutional budgets; (b) funding is increasingly based on output indicators (e.g., number of students finishing their degrees, number and impact of research publications) rather than input; and (c) dependency on additional external funding for research activities (Jongbloed and Vossensteyn 2001; Lepori et al. 2007).
4. Quality assurance/evaluation: Traditional evaluation and quality assurance used to turn on individual academic performance through examination and hiring procedures. This has been supplemented by organizational quality assurance through accreditation, evaluation exercises, and other procedures characterized by the following: (a) establishment of national evaluation and/or accreditation agencies, (b) a strong role of academics in developing legitimate criteria and procedures (Reale and Seeber 2013), and (c) a double transfer of power from individual institutions and local academic peer groups to national or supranational agencies and academic elite groups in connection with accreditation and quality assurance.
5. Work organization: While academic work used to be carried out individually, it is increasingly carried out in groups, spurred by (a) the emergence of research funding arrangements requiring researchers to operate in cross-disciplinary, cross-institutional, and/or international teams, (b) mergers of disciplinary departments into larger units, and (c) formalization of organized thematic research groups with senior scholars, junior scholars, and graduate students (Mohrman et al. 2007).⁵³

«University autonomy and the increasing shift to English in academic programmes at European universities: In dialogue with Liviu Matei». *Sociolinguistica* 2023, 37(2):287–299. <https://doi.org/10.1515/soci-2023-0012>. (sist besøkt 17.12.2024).

⁵² En av dem som har kommentert dette, er Robert Phillipson, som er brite, men ansatt ved Copenhagen Business School, tidligere Handelshøjskolen i København, som nå er helt engelskspråklig. Phillipson, Robert (2006). «English, a cuckoo in the European higher education nest of languages?». *European Journal of English Studies*, 10(1):13–32. DOI:[10.1080/13825570600590846](https://doi.org/10.1080/13825570600590846) https://www.researchgate.net/publication/233291912_English_a_Cuckoo_in_the_European_Higher_Education_Nest_of_Languages (sist besøkt 10.12.2024).

⁵³ Bleiklie, Ivar (2018). «New Public Management or Neoliberalism, Higher Education». I *Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions*. DOI: [10.1007/978-94-017-9553-1_143-1](https://doi.org/10.1007/978-94-017-9553-1_143-1), https://www.researchgate.net/publication/323872555_New_Public_Management_or_Neoliberalism_Higher_Education (sist besøkt 10.12.2024).

Videre i dette kapittelet ser vi på bruken av engelsk som akademisk språk i flere europeiske land. I Europa er bruken av engelsk som akademisk språk mest påfallende i Nederland og i de nordiske landene. Men også i Tyskland, Frankrike og Øst-Europa⁵⁴ undervises og publiseres det stadig mer på engelsk. Dette fører til at engelsk i større grad kommer til å dominere pensum og formidling. For å illustrere denne tendensen har vi igjen tatt for oss beskrivelser av situasjonen i noen land.

Situasjonen i utvalgte europeiske land

Nederland

I en artikkel fra 2021 om konkurransen fra engelskspråklige bøker i det nederlandske bokmarkedet ble det trukket fram at det i Nederland er mer enn 1000 universitetsprogrammer som har engelsk som undervisningsspråk, og 90 prosent av alle *postgraduate degrees* tilbys på engelsk.⁵⁵ Flere av de betydelige engelskspråklige akademiske og vitenskapelige forlagene er dessuten nederlandske, blant andre Brill (samfunnsvitenskap, humaniora, jus) og Elsevier (STEM).

Sverige

I en artikkel fra 2022 om situasjonen i Sverige og særlig innenfor økonomistudiet ble det trukket fram at i 2020 «two thirds of all teaching at the master's or higher level was in English, up from roughly half in 2010». Videre skriver forfatterne:

English now totally dominates scientific publications in the natural sciences in Sweden; the share of articles in English exceeds 98 percent and all Ph.D. theses in recent years were written in English. In the humanities and social sciences, the share of Ph.D. theses in English was below 30 percent until the mid-1980s and is now almost 70 percent in the humanities and approaching 80 percent in social science.⁵⁶

Forfatterne peker på at årsakene til dette først og fremst er å finne i nasjonale forhold: Det er pensumlitteraturen som er blitt mer og mer internasjonalt standardisert. Det er relativt få og svært likeartete engelskspråklige lærebøker som benyttes som grunnlagslitteratur i mange fag

⁵⁴ Se f.eks. Duszak, Anna & Jo Lewkowicz (2008). «Publishing academic texts in English: A Polish perspective». *Journal of English for Academic Purposes*, 7(2):108–120.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S147515850800012X> (sist besøkt 17.12.2024).

⁵⁵ Trentacosti, Giulia & Nick Pilcher (2021). «Dealing with the Competition of English-language Export Editions: Voices from the Dutch Trade Book Market». *Publishing Research Quarterly*, 2021(37):278–292. <https://doi.org/10.1007/s12109-021-09798-6> (sist besøkt 09.12.2024).

⁵⁶ Forslund, Eva & Magnus Henrekson (2022). «The Virtues of Native Discourse: Striking a Balance Between English and the Native Language». *Econ Journal Watch*, 19(2):258–282.

<https://econjwatch.org/File+download/1240/ForslundHenreksonSept2022.pdf?mimetype=pdf> (sist besøkt 09.12.2024).

og kurs, og det er de samme bøkene som brukes på universiteter over hele verden. Dette skaper et stort marked for de angloamerikanske forlagene som produserer disse bøkene. Men det er ikke sikkert det bidrar til at studentene får økt forståelse for situasjonen i Sverige. Eller, som forfatterne skriver: «A more generalized way of teaching means that there are fewer hooks for students to hang onto mentally.» Situasjonen gjør at svenske økonomer ikke har et marked å skrive lærebøker for som også omtaler svenske/nordiske forhold og kunne vært utgitt på svenske forlag.

Danmark

I en dansk bok fra november 2024 rapporterer forfatterne om et forskningsprosjekt de har gjennomført, om den rollen engelsk som språk spiller i Danmark.⁵⁷ De skriver at engelsk nå er så utbredt der til lands at det er vanskelig å kalle det et fremmedspråk. Boken og prosjektet tar for seg bruken av engelsk innenfor så vel dagliglivet som en rekke ulike samfunnsområder – forretningslivet, utdanningssystemet og mediene. De behandler også hvordan bruken av engelsk har utviklet seg på universitetene og i forskningen. Her viser det seg at dansk og engelsk brukes parallelt, eller som forfatterne skriver, som komplementære språk. Det vil si at de brukes om hverandre. Liksom en rekke andre som har kommentert utviklingen av bruken av engelsk i forskning og høyere utdanning i Europa, peker de danske forfatterne på at dette er et resultat av politiske beslutninger særlig innenfor EU og EHEA. De standardiserte, systemiske endringene i EHEA har ført til at engelsk i stigende grad er blitt innført som undervisningsspråk på danske universiteter. I 2018 var det 399 undervisningsprogrammer der undervisning, eksamener og pensum var på engelsk. Dette tilsvarte 28 prosent av all høyere utdanning i landet. Ifølge forfatterne er dette et tegn på at engelsk er i ferd med å bli et naturlig fellesspråk i Danmark, på linje med dansk.⁵⁸

Tyskland

Rapporter om situasjonen i Tyskland tyder på at den engelskspråklige innflytelsen på ulike studieprogrammer og publikasjoner innenfor humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag ikke er like stor som i Nederland og Skandinavia.⁵⁹ Men i de siste årene har det vært en

⁵⁷ Lønsmann, Dorte, Kamilla Kraft, Janus Mortensen & Jacob Thøgersen (2024). *Engelsk i Danmark. What's the story?* Århus: Aarhus Universitetsforlag.

⁵⁸ Se Lønsmann et al., s. 102.

⁵⁹ Se bl.a. Mair, Christian (2024). «English in Germany as a foreign language and as a lingua franca». *World Englishes* 2024;43:244–258. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/weng.12641> (Sist besøkt 12.12.2024)

betydelig vekst i det som kalles *English-medium instruction* (EMI) ⁶⁰ med engelskspråklige tilbud innenfor en rekke ulike fagfelt og akademiske disipliner, særlig på høyere nivå. Ifølge databasen International Programmes in Germany var det i 2017 så mange som 1440 internasjonale bachelor-, master- og ph.d.-programmer, hvorav det på 1169 ble undervist på engelsk.⁶¹ I en artikkel som tar for seg tallene, fremheves det samtidig at «Germans are often less experienced with English as an academic language and therefore face more significant difficulties with comprehension of EMI content».

En side av utviklingen er at utenlandske forskere som er ansatt på tyske universiteter, skriver og underviser på engelsk, men de har problemer når det gjelder administrasjon og praktiske tilpasninger til tysk språk og tyske forhold. Det er særlig innenfor de harde vitenskapene at presset på å publisere på engelsk er sterkt, og der er engelsk det dominerende akademiske språket. Men også når det gjelder tidsskriftpublisering, er det en tendens til at engelsk vinner fram særlig innenfor samfunnsvitenskapene. Likevel bør det fremheves at den tyske filosofiske, historiske og samfunnsvitenskapelige tradisjonen står relativt sterkt når det gjelder bokutgivelser på mange svært anerkjente forlag. Innenfor disse fagfeltene oversettes det også en god del fra andre språk til tysk, og omvendt.

Frankrike

Frankrike har sammen med andre land i Sør-Europa færre studieprogrammer som faller inn under kategorien EMI (*English-medium instruction*) enn nordiske land, Nederland og Tyskland, der 19,9 prosent av alle studieprogrammer var på engelsk i 2014. I Frankrike var tallet 4,3 prosent. I 2020 ble det identifisert 1480 EMI-programmer, av disse var 1248 helt engelskspråklige, og 242 delvis på fransk og delvis på engelsk. Når det gjaldt hvilke typer studier som falt innenfor den engelskspråklige kategorien, hadde *business and management* klart flest. Ellers var det mange innenfor ingeniørstudier og *sciences, environment, health science* og også i jus og økonomi. Det var færre innenfor humaniora og samfunnsvitenskap.⁶²

⁶⁰ <https://academic.oup.com/eltj/article/77/4/499/7197470> (sist besøkt 16.02.2025)

⁶¹ Databasen utvikles av DAAD, Deutscher Akademischer Austauschdienst, se www2.daad.de. Se også Göpferich, Susanne, Ina Alexandra Machura & Janine T. Murphy (2019). «Chapter 7 - Supporting English Medium Instruction at German Institutions of Higher Education». I Hickey, Raymond (red.), *English in the German Speaking World*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶² Deneire, Marc & Hanane Benmokhtar (2024). «English-Medium Instruction In Higher Education In France». I Bolton, Kingsley, Werner Botha & Benedict Lin (red.). *The Routledge Handbook Of English-Medium Instruction In Higher Education*. Abingdon, Oxfordshire: Routledge.

I en artikkel i *The Bookseller* så tidlig som i 2003 ble det bemerket om den franske situasjonen:

At university level and in continuing adult education (Formation Continue), there is a good market for imported Business English textbooks, English for Specific Purposes (ESP) and English for Academic Purposes (EAP). In addition, there is a substantial market for supplementary materials at this level, such as grammars, readers and practice books. This segment, like most of the ELT market in France, is a bilingual dictionary market, but there is also a small market for monolingual dictionaries. A growing appetite for multimedia materials, and a strong tradition in France for self-learning materials could be exploited further.

[...]

The academic market for UK paperbacks among French-speakers has revolved around university set text requirements. Student adoptions are important in most European countries, but in France they can make a difference of as much as 25% to the turnover of a publisher that has a paperback literature list.⁶³

Det har vært omfattende debatt i Frankrike om hvilken rolle engelsk skal spille i høyere utdanning delvis som en reaksjon på en lov fra 1994 (Toubon-loven) som spesifiserte betydningen av at fransk skal være dominerende språk innenfor alle samfunnsområder. Prinsippene i denne loven er imidlertid blitt undergravd i det tjuetførste århundre, blant annet innenfor høyere utdanning. En viktig grunn til dette var at flere av de mest kjente og prestisjefylte utdanningsinstitusjonene slik som Sciences Po (Institut d'études politiques de Paris) med sine til sammen sju avdelinger i ulike byer gjennomførte en stor omlegging der engelsk ble et viktig studiespråk. Men dette er imidlertid fremdeles et unntak i Frankrike som helhet. Likevel er det slik at veksten i antallet doktorgradsavhandlinger i Frankrike på engelsk vokste betydelig i årene mellom 2000 og 2015. Av det totale antall doktorgradsavhandlinger i 2015 var 6795 skrevet på fransk og 3016 på engelsk.⁶⁴ Likevel skal det nevnes at det finnes mellom 60 og 70 akademiske forlag i Frankrike som stort sett publiserer på fransk.⁶⁵ De viktigste er medlem av foreningen Association des éditeurs de la recherche et de l'enseignement supérieur.⁶⁶

Om å skrive og tenke på engelsk

Skriving og publisering av akademiske tekster på engelsk for britiske og amerikanske forlag stiller forskere utenfor det angloamerikanske språkfellesskapet på store utfordringer: De må

⁶³ <https://www.thebookseller.com/features/face-face-france> (sist besøkt 14.12.2024).

⁶⁴ Pommier, Sylvie (2016). «Le français perd-il du terrain dans les thèses de doctorat ?». <https://theconversation.com/le-francais-perd-il-du-terrain-dans-les-theses-de-doctorat-68083> (sist besøkt 13.12.2024).

⁶⁵ <https://www.letudiant.fr/educpros/enquetes/edition-universitaire-des-presses-qui-ecrivent-un-nouveau-chapitre.html> (sist besøkt 13.12.2024).

⁶⁶ Association Française des Presses d'Universités. <https://www.afpu-diffusion.fr/> (sist besøkt 13.12.2024).

beherske det engelskspråklige språket, men ender som oftest opp med å skrive på det som ofte kalles *globish*. Den kjente spaltisten i *Financial Times* Simon Kuper, som selv behersker tre språk flytende, har karakterisert *globish* slik: «a simple, dull, idiom-free, cripplingly accented version of English with a small vocabulary.»⁶⁷ Flere og flere som har bakgrunn i et annet språk, behersker riktignok engelsk stadig bedre, men utviklingen fører til at verdens språklige mangfold forvitrer. Å skrive på engelsk innebærer også et tap av kontakt med lokale og nasjonale erfaringer, sammenhenger og kulturelle forståelser. Det å skrive og tenke er ikke bare en språklig ferdighet, men en måte å kunne tenke og formidle varierte erfaringer, mangfold og ulike kulturelle kompetanser på. Dette går tapt, mener Kuper, og den eneste fordelene ved at «perfect English» blir en global standard, et at forskere fra Storbritannia og USA som nå nyter fordeler av å ha engelsk som morsmål, mister dem. Og som Thomas Hylland Eriksen minnet oss om i sin siste bok: Når alle gjør det samme, er vi kommet til en kjedeligere og mindre rik verden.⁶⁸

Om de finnes, vil norske studenter ofte foretrekke norskspråklige tekster. I en interessant rapport fra Opinion på vegne av Bolk/Kopinor i 2023 ble det undersøkt hvor stort forholdet var mellom norsk og utenlandsk pensum i bøker som var kopiert under lisens fra Bolk i henholdsvis 2021 og 2022. Begge år utgjorde det norske materialet 72 prosent og det utenlandske 27 prosent, mens den siste 1 prosenten manglet ISBN nummer. Man tyr altså til den digitale kopimaskinen for å tilpasse norske utgivelser til nye pensumformater, enten det skyldes at det ikke lenger finnes norske bøker, eller at kursansvarlige vil klippe og lime kompendier sammen fra mange kilder og hjelpe studentene med kortere tekstutdrag. At forlagene får en viss kompensasjon for dette, er rett og rimelig, men faren for at det på lengre sikt undergraver forleggeri av nye bøker, er samtidig til stede.

⁶⁷ <https://www.ft.com/content/981379a8-f58f-11e7-88f7-5465a6ce1a00> (sist besøkt 12.12.2024).

⁶⁸ Eriksen, Thomas Hylland (2024). *Det umistelige*. Oslo: Aschehoug.

7. Situasjonen for norsk fagbokpublisering

Underveis i denne utredningen har vi fått et bredt innblikk i situasjonen for norske fagbokforlag. Det viktigste budskapet er at det kommersielt baserte fagbokforleggeriet i Norge er i rask nedbemanning og kan gå mot snarlig avvikling om det ikke skjer noen endringer i det kunnskapspolitiske og kulturpolitiske virkemiddelapparatet som er rettet mot å bevare norskprodusert faglitteratur på norsk. Et forbehold skal selvsagt tas med hensyn til at aktørene har noe å tjene på å krisemaksimere situasjonen. Forleggerforeningen har i flere sammenhenger lagt fram sine bekymringer. Disse er godt dokumentert og saklig framlagt. Vi har fått tilgang til deler av denne presentasjonen, som videreformidles i samforståelse med Forleggerforeningens UH-utvalg.

De samme bekymringene har også Norsk faglitterær forfatter og oversetterforening (NFFO) fremmet i flere sammenhenger. I en høringsuttalelse fra 2023 til arbeidet med handlingsplanen for norsk fagspråk i academia legges det vekt på flere forhold som viser at forfattere og forlag i denne sammenhengen her felles interesser. Som det er pekt på både internasjonalt og i Norge, betraktes ikke universitetsforfattere som forfattere. Dette viser seg blant annet i hvor liten vekt det i ansettelsesprosesser og verdivurderinger ved universitetene legges vekt på formidling til det norske samfunnet. Som NFFO skriver i sin høringsuttalelse, betyr den manglende bevisstheten om betydning av norsk som akademisk fagspråk at kunnskapen til norsk som et mangslungent og variert fagspråk svekkes. De fleste studentene i Norge utdannes til norske fagmiljøer og til norske private og offentlige virksomheter. At de som utdannes, ikke behersker norsk, men i stadig flere sammenhenger tyr til engelskspråklige begreper og globish, kan på sikt føre til et demokratisk underskudd der den kompetansen som finnes og utvikles på universitetene, ikke får gjennomslag hos befolkningen eller i den brede offentlige debatten.⁶⁹

Utfordringer for forlagene

Forleggerforeningen la i august 2024 fram tall fra hvordan omsetningen innenfor markedet for høyere utdanning har utviklet seg hver august i de fire siste årene. For lærebøker viste omsetningen en klart fallende kurve, med unntak av 2021, som avvek på grunn av koronaåret.

⁶⁹ <https://nffo.no/attachments/7e584188659d658b62a21eaaa3446c1a3ea39e6a/442-20231226144207931924.pdf> (sist besøkt 01.02.2025).

I august 2020 var omsetningen for lærebøker 177 042 og fagbøker 28 608. I 2024 var tallene for de to kategoriene 126 652 og 24 733.

Forleggerforeningen la også fram beregninger om hvor mye hver student brukte på lærebøker fra 2016 til 2023. Kurven viste et fall på 36 prosent. De tallene som finnes for hvor stor del av lærebokmarkedet som utgjøres av bøker på engelsk, er ikke oppdatert, men de tyder på at 30 prosent av alle lærebøker på bachelornivå er engelskspråklige, og på masternivå er tallet 70 prosent. Det er umiddelbart klart for oss at disse tallene innebærer at norske akademiske forlag der lærebokmarkedet fungerer som mye av en ryggrad, står overfor store utfordringer. I våre samtaler med norske akademiske forleggere og i bakgrunns litteratur som vi har konsultert fra andre land, er det noen forklaringer som går igjen.

Den første dreier seg om at mange særlig blant studenter tidlige i studieforløpet foretrekker å lese kortere tekster framfor hele bøker. Dette er igjen knyttet til manglende erfaring med lesing av bøker i videregående utdanning. Det er altså ikke bare noe som gjelder i Norge. Som det står i konklusjonen til en dansk undersøkelse fra 2023 om studentenes leseferdighet på profesjonsutdanninger i Danmark:

Hovedvægten af de screenede studerende, det vil sige 59 %, er ved studiestart kendetegnet ved at være utrænede læsere, mens 15 % er svage utrænede læsere. 74 % af de optagne studerende starter deres studie med læseudfordringer i varierende grad. Cirka en fjerdedel (26 %) kan betegnes som sikre og rutinerede læsere.⁷⁰

I forlengelse av dette peker flere undersøkelser på at studentene i stedet for å sette seg inn i pensumlitteraturen forsøker å skaffe seg gratis alternativer ved blant annet å søke på ulike nettsteder som ofte er på engelsk. De deler også materiale fra forelesninger som er delt ut i forbindelse med kurset, samt lydopptak fra forelesninger og seminarer. Forelesere på sin side er begynt å delvis gi, delvis publisere, såkalte pensumhefter, som verken er ISBN-registrert eller klart angitt som pensum. Det er også økende bruk av ulike former for KI-verktøy blant studentene, og det trengs bare én student som kopierer en bok, for at boken er tilgjengelig for alle på et kurs. Pensumfiler, enten de er åpent tilgjengelige eller opphavsrettsbeskyttet, deles i stor grad.

⁷⁰ Lind, Unni, Jakob Matthiesen, Anne-Marie Hougaard Navntoft, Rikke Stauning Klestrup, Ramanan Balasubramaniam, Sanne Lehmann & Lasse Kvols Dohn (2023): *Studerendes læsning, læsestrategier og læseerfaringer. Undersøgelse på tværs af det Pædagogiske og Samfundsfaglige Fakultet 2021-2022*. Rapport ved Det Pædagogiske og Samfundsfaglige Fakultet, Københavns Professionshøjskole, s. 7.

Dette henger igjen sammen med en omfattende grad av piratkopiering av pensumlitteratur. Det skjer blant annet gjennom plattformen Tibi, som er Nasjonalbibliotekets tjeneste for «barn, ungdom, voksne og studenter som strever med å lese. Alle som har vansker med å lese visuell tekst og trykte bøker på grunn av funksjonsnedsettelse eller sykdom».⁷¹

I prinsippet er det en lukket tjeneste, men det har vært enkelt å komme inn på den og misbruke adgangen. Den er derfor blitt brukt til piratkopiering av pensumbøker. Det finnes tilsvarende tjenester i Sverige (Legimus) og i Danmark (Nota). I begge disse landene har tjenestene bidratt til å undergrave forlagene salg av kurslitteratur.⁷² I 2022 utgjorde verdien av dansk piratkopiering anslagsvis 225 millioner DKK, som tilsvarer 31 prosent av det samlede studiemarkedets verdi. En undersøkelse fra 2024 viser også 51 prosent av alle danske studenter hadde skaffet seg ulovlig kopiert studielitteratur.

Kort om læremiddelstøtten

Støtteordningen til læremiddelproduksjon ble i 2016 evaluert av forskere ved NIFU,⁷³ idet man skulle vurdere innføring av en indikator for «fagfelleverdert formidling». Man kunne tenke seg at en slik indikator, som ikke bare gjaldt vitenskapelig publisering, kunne gi insentiver både til lærebokproduksjon på norsk og til at norskspråklig faglitteratur oftere ble skrevet for den norske allmennheten, gjennom tidsskrifter så vel som bokutgivelser. Utvalget beskrev imidlertid hvordan en slik indikator ville være *umulig å innføre*, blant annet fordi

[d]en ujevne fordelingen av lærebøker på norsk mellom fagene gjenspeiler en todeling av markedet for lærebøker for høyere utdanning i Norge som vi skal beskrive nærmere i neste kapittel. I en del utdanninger brukes nesten bare lærebøker på engelsk fra de store internasjonale undervisningsforlagene. I andre utdanninger er norske forlag nesten enerådende. Bare i sistnevnte utdanninger er det vanlig at vitenskapelig ansatte skriver lærebøker. Det er ikke vanlig at norske forskere bidrar til internasjonale lærebøker. Norske forskere bidrar til mindre enn 1 prosent av verdens vitenskapelige produksjon. Andelen som bidrar til internasjonale lærebøker kan ikke være særlig høyere.

Det var også vanskelig å avgrense i praksis hva «fagfelleverdert formidling» skulle bety, mente forskerne i NIFU, og i bunn og grunn så de begrepet som et forvansket og uheldig

⁷¹ Se tibi.no (sist besøkt 17.12.2024)

⁷² <https://www.studentlitteratur.se/om-oss/om-studentlitteratur/kurslitteratur/sa-hotas-den-svenska-kurslitteraturen/> Og <https://itwatch.dk/ITNyt/Politik/article16149261.ece> (sist besøkt 17.12.2024).

⁷³ Se Sivertsen, Gunnar, Nalini Løver, Elin Seim Mæsel & Cathrine Tømte (2016): *Læremidler og formidling i høyere utdanning. En evaluering av tilskuddsordningen og en vurdering av insentivene*. NIFU-rapport 2016:18. <https://www.nifu.no/rapporter/laeremidler-og-formidling-i-hoyere-utdanning-en-evaluering-av-tilskuddsordningen-og-en-vurdering-av-insentivene/> (sist besøkt 02.02.2025).

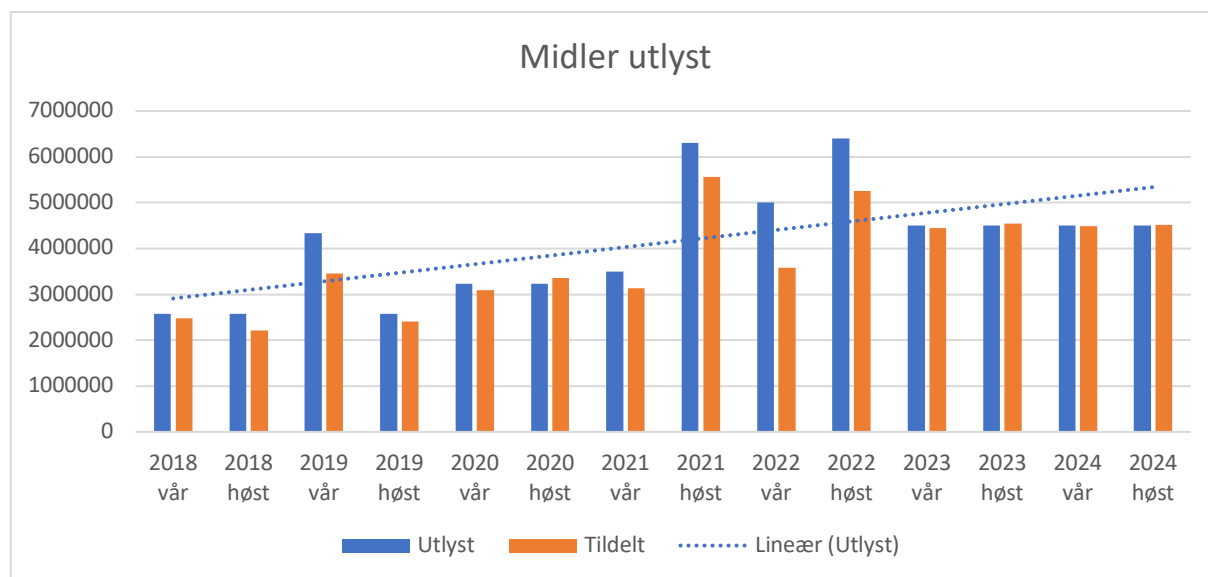
forsøk på å innlemme det honorerte arbeidet som konsulenter for norske akademiske forlag i stillingsbeskrivelsene til vitenskapelig ansatte. I ettertid kan det se ut som de var gitt et oppdrag det ikke var forventet at skulle løses, eller at oppdragsgiver så for seg at NIFU ville gi Kunnskapsdepartementet grunnlag til å innføre digitale læremidler også for UH-sektoren. Så lett ble det imidlertid ikke, for NIFU anbefalte at det såkalte læremiddelutvalget skulle fortsette å tildele støtte til norske forlagsutgivelser på samme nivå som tidligere. I en gjennomgang viste de hvordan antall søknader hadde økt, og hvordan søknadene fordelte seg på ulike fag og forlag. NIFU konkluderte med at tilskuddsordningen var nødvendig for forlagene, og at støtten stort sett gikk til lærebøker som ellers ikke ville hatt livets rett, rent økonomisk. Tilskuddsordningen dekket dermed et «reelt behov» og burde fortsette med samme rammetilskudd som tidligere, konkluderte de. Støtteordningen til læremiddelproduksjon ble i 2018 overført fra UHR til Direktoratet for kvalitet i høyere utdanning (DIKU), nå Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir) og er i dag på 9 millioner NOK årlig. Vi ba om tilsvarende tallmateriale som det NIFU brukte i 2016, for utviklingen fra 2010 til 2024.

Ref. data fra UHR og Diku/HK-dirs oversikter									
	Antall (#)			Antall (#)			Tildelingsandel (%)		
År	Søknader Vår	Søknader Høst	Søknader per år (#)	Tildelingr- Vår	Tildelingr Høst-Høst	Tildelingr per år (#)	1 Vår	2 Høst	Tildeling (%)
2010	36	40	76	24	29	53	67	73	70
2011	44	48	92	31	39	70	70	81	76
2012	50	51	101	38	30	68	76	59	67
2013	56	51	107	30	36	66	54	71	62
2014	54	41	95	34	33	67	63	80	71
2015	42	33	75	33	29	62	79	88	83
2016	74	58	132	56	46	102	76	79	77
2017	49	68	117	35	37	72	71	54	62
2018	38	43	81	29	32	61	76	74	75
2019	54	39	93	45	35	80	83	90	86
2020	58	55	113	42	40	82	72	73	73

2021	50	67	117	45	61	106	90	91	91
2022	42	48	90	41	47	88	98	98	98
2023	57	55	112	44	45	89	77	82	79
2024	69	76	145	36	33	69	52	43	48

Oversiktstallene viser at antall søknader er doblet samtidig som tildelingsraten er halvert. Fordelt på de ulike fagområdene er tildelingen noenlunde konstant gjennom de siste fem årene. Og når det gjelder forholdet mellom nynorsk og bokmål, skriver HK-dir i kommentar til tallene:

Ordningen har de siste fire årene mottatt færre søknader om utgivelser av lærebøker på nynorsk enn tidligere år. Av den totale søkermassen utgjør søknader på nynorsk ca 9%. De siste tre årene har alle søknader om utgivelse på nynorsk blitt støttet. Dvs tildelingsrate for søknader på nynorsk har de siste årene vært 100%.

Tabellen over viser veksten i beløpet som har vært satt av hvert halvår siden 2018. Den viser av det under koronaperioden ble tildelt betydelig større beløp, og at man siden 2023 har falt tilbake på et lavere nivå enn i 2022, men også høyere enn i 2021. Høsten 2024 var det tildelte beløpet på 9 millioner NOK.

Også NFFO har engasjert seg når det gjelder støtten til skriving og utgivelse av lærebøker på norsk for høyere utdanning. Foreningen har blant annet pekt på at ordningen er lite kjent blant forfattere og akademikere, siden det er forlagene som ordningen primært er rettet mot, som

sender søknadene om støtte. Det er ett særlig poeng som NFFO trekker fram i denne sammenhengen, og det gjelder forfatterens økonomiske incentiv. I høringsuttalelsen foreslås innføring av et forfatterhonorar som en del av tilskuddsordningen. Dette vil kunne virke

...som et incentiv for å få flere akademikere til å skrive pensumlitteratur på norsk, og særlig kunne bidra til at yngre forskere rekrutteres til forfatterstanden. Etter modell fra Kulturrådets mange støtteordninger for litteratur på kulturfeltet, kunne en slik honorering være knyttet til forlagets søknad, og etableres som et tillegg til den royaltutybetalingen som forlaget er forpliktet til selv å utbetale etter normalkontraktens vilkår.⁷⁴

Bokloven og fagbokforlagene

At importerte pensumbøker og fagbøker ikke ville bli underlagt fastpris, ble sett som en konkurransemessig utfordring av de norske fagbokforlagene da bokloven ble til. Både Forleggerforeningen og Aschehoug argumenterte i sine respektive høringsuttalelser for at bokloven burde ha et unntak for bokgruppe 2. Aschehoug skrev blant annet:

Norsk akademisk litteratur møter videre en betydelig og økende konkurranse fra engelskspråklige bøker. Engelske pensumbøker er ikke underlagt fastpris, hvilket gir engelskspråklige lærebøker en betydelig konkurransefordel i forhold til norske, både gjennom mulighet til rabatter i pensumpakker og gjennom anledning til å utvikle nye digitale forretningsmodeller som er mer prisgunstige for studentene uten å vente på utløpet av en fastprisperiode. Konkurranseulempen fastprisen i bokgruppe 2 påfører norske akademiske forlag gjelder især innenfor digitale tilgangsmodeller.

Det pekes altså på *den ulike konkurransesituasjonen* som oppstår når importerte bøker er unntatt i loven, noe som gir fordeler: Importerte bøker kan rabatteres, legges inn i «pakker» og tilpasses et fag eller et kurstilbud på en annen måte enn de norske bøkene. Men det kan innvendes at denne ulempen kun varer så lenge fastprisen varer, og i og for seg er liten gitt at fagbøker, både norske og importerte, ofte bruker en viss tid på å komme på pensum. Fra de er utgitt, skal de leses og vurderes av en kursansvarlig, og de vil ofte være mer enn ett år gamle når de endelig skal kjøpes av studentene. Dette er et særlig problem når fastprisperioden er kort.

Et større problem enn fastprisen er at de importerte bøkene på engelsk er billigere enn de norske allerede i utgangspunktet. De er priset for et større internasjonalt marked, og opplagene er av en helt annen orden. Prisen deretter. Den ulike konkurransen oppstår derfor egentlig i det øyeblikket engelsk blir et likestilt undervisningsspråk og kursansvarlige foretrekker engelskspråklige fremfor norske fagbøker. De engelskspråklige bøkene vil komme

⁷⁴ NFFO, op.cit.

raskere i nye opplag og kan oppnå å bli internasjonale standarder innen mange store, internasjonalt utbredte fag.

Norskspråklige, forlagsutgitte bøker mister dessuten sin attraktivitet for både studenter og undervisere om også forskningsfronter og faglig aktualitet blir fremhevet ved valg av enkeltstående artikler heller enn av bøker og antologier. Disse er dessuten gjerne gratis tilgjengelig for studentene, skrevet og utgitt i tidsskrifter og tilgjengeliggjort gjennom avtaler om åpen tilgang eller via bibliotekenes tilgjengeliggjøring av sine digitale abonnementer.

Digitale tilgangsmodeller, artikler og «granulerte» bøker

Og det er først og fremst som *artikler* eller oppdelte utdrag og kapitler fra bøker at pensum kan distribueres på nye måter, med nye forretningsmodeller. Begrepet «digitale tilgangsmodeller» stiller her norske fagbokforlag overfor en rekke nye distribusjonskanaler og portvakter og undergraver også hele konseptet om hva en fagbok er, og hva en fagbokforfatter er.

Det er ikke uten grunn at de digitale tilgangsmodellene som nå distribuerer og tilgjengeliggjør pensum, er utviklet innenfor biblioteksektoren, ikke i forlagsindustrien. Og lederne av universitetsbibliotekene høster nå på sine interne budsjetter, etter å ha vært pådrivere i universitetenes digitaliseringsstrategier i lang tid. For fagbokforlagene i et lite land som Norge er det stor sannsynlighet for at pensumproduksjon er et fullstendig tapt marked om få år.

Denne utviklingen kan illustreres ved at internasjonale akademiske utgivelser i stadig høyere grad er antologier bestående av artikler som i større eller mindre er knyttet til et bestemt tema. Disse har svært høy pris og selges i få eksemplarer til biblioteker. Enkeltbidragene tas ofte ut av sammenhengen og settes så inn i ulike pensumpakker. Dette betyr at det innenfor akademisk bokutgivelse nå finner sted en undergraving av de tradisjonelle monografiene. Dette skjer også når det gjelder doktoravhandlinger, som også i samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag i særlig høyere grad består av artikler som er bundet sammen av en såkalt kappe. I STEM-fagene har artikkelsamlinger vært normen i mange år.

Den digitale overgangen har flere konsekvenser: Pensum stykkes opp, og digitale artikler og kapittelutdrag overtar for fysiske bøker og kompendier. Her kan vi vise til en annen Opinion-undersøkelse som ble gjennomført for Kopinor i 2022.⁷⁵ I undersøkelsen, som bygger på intervjuer med studenter, lærere og administrativt ansatte, forfattere og forlag innenfor høyere utdanning, vises det at det er en tendens til at pensum blir stadig mer fragmentert og består av ulike tekster som er hentet fra mange sammenhenger, omfatter artikler og enkeltstående kapitler og utdrag snarere enn hele bøker. Videre er det et visst press for at det særlig på masternivå skal brukes engelskspråklig pensumlitteratur. Dette til tross for at det er en klar oppfatning av at norske studenter foretrekker norsk faglitteratur. Et illustrerende sitat fra undersøkelsen er dette:

Tross ønsker om norsk pensum dominerer likevel amerikanske og engelske standardverk som lærebøker på grunnivå i flere fag. Dette skyldes blant annet at mange fag innen naturvitenskap, humaniora og samfunnsfag har sin opprinnelse i den anglosaksiske verden. I flere fag er fortsatt engelske og amerikanske forskere toneangivende.

I tillegg mener intervjupersonene at utviklingen skyldes markedskreftene. Engelskspråklig litteratur har et stort marked som tilfører forfattere og forlag midler til å oppdatere, videreutvikle og holde bøkene relevante. Som emneansvarlig er det tryggere å velge et engelsk eller amerikansk læreverk som blir oppdatert annethvert år, enn norske bøker med mindre marked og færre oppdateringer.

Samtidig erkjenner deltakerne at engelsk nærmest har fortrenget norsk som forsknings- og publiseringsspråk. Dette anses som en uunngåelig konsekvens av forskningens internasjonale natur. Noen opplever også at kolleger og overordnede har direkte negative holdninger til norsk som forskningsspråk. I praksis fører språksituasjonen til at kolleger og fagmiljø bruker et muntlig blandingspråk bestående av norsk tale ispedd engelske faguttrykk.⁷⁶

Det er flere samtidige drivere bak utviklingen, der norske bøker stykkes opp og «artikkelfiseres» og digitaliseres som granulert pensum. I dagens tilgangssystemer gjør universitetsbibliotekene og studentenes digitale tilgjengelighetsmodeller bokhandelen mer og mer overflødig. For bibliotekene forhandler ikke lenger med internasjonale forlag om bøker og tidsskrifter, men betaler for tilgang og bruk av digitale bøker, formidlet via internasjonalt eide digitale plattformer.

I en innsiktsfull oversikt på nettsiden til Library Technology Guides, som drives av bibliotekforskeren Marshall Breeding, en uavhengig konsulent og ekspert på automatisering i bibliotekbransjen, kan vi se hvilke typer tjenester og produkter som finnes på dette området i

⁷⁵ Kopinor (2022, april). *Fastsetting av pensum i høyere utdanning. En kvalitativ undersøkelse av Opinion på vegne av Kopinor.*

⁷⁶ Ibid. s. 18–19.

2022.⁷⁷ Den utbredte norske tilgangsmodellen Leganto står nevnt i rubrikken «Reading List-Copyright Management», mens Alma, som er et tilgangsverktøy som brukes mellom Canvas og Oria, og som gir tilgang til databasen der norske fagbiblioteker registrer sine titler, er nevnt under «Resource Management». Breeding gir oversikt over eierskap og historikk også: Oria er et internasjonalt arkiveringssystem kjent som Primo, utviklet av Ex Libris og eid av ProQuest. Ex Libris og ProQuest endte i 2021 opp i porteføljen til konsernet Clarivate. Clarivate på sin side var opprinnelig en divisjon i Thomson-konsernet, kjent som Thomson Scientific, men i 2016 skilte de ut denne delen og solgte delselskapet til de finansielle fondseierne Onex Corporation (med base i Canada) og Baring Private Equity Asia Ltd. Sistnevnte ble slått sammen i 2023 med den asiatiske virksomheten i det svenske investeringsselskapet EQT-group. Her er det altså en god del penger å tjene, må vi tro. Clarivate kalles i dag for «en britisk-amerikansk gigant innen bibliometri og vitenskapelig kommunikasjon og kunnskapsdeling». Læringsverktøyet Canvas er ikke nevnt eksplisitt i Breedings oversikt, men via nettsidene til Sikt kan vi se at Canvas er en pensumtjeneste og digital plattform for bibliotekarer og kursansvarlige, opprinnelig utviklet av selskapet Instructure med hovedkontor i Salt Lake City.⁷⁸ I juli 2024 ble selskapet solgt til et amerikansk investorfond. Det foregår med andre ord en god del sammenslåinger og finansielle posisjoneringer i de ulike selskapene som kunne vært en egen analyse verdig. De norske universitetene som bruker Leganto, Alma, Oria og Canvas, har i hvert fall i sin digitale utvikling gjort seg til kunder av fremgangsrike digitale selskaper med god avkastning som eies av internasjonalt orienterte finansielle aktører. De ser for tiden østover: Asia er et enormt fremtidig marked for engelskspråklig fag- og pensumformidling.

Norske biblioteker, ansatte og studenter kan gjennom disse plattformene og tilgangsmodellene effektivt lagre egne artikler, skrive og hente referanser, sjekke sitater og lese sammendrag, finne relaterte artikler og bøker og lese eller laste ned kopier av pensum til sine egne maskiner, avhengig av om det finnes lenker til åpent tilgjengelige artikler, eller tilgang er skaffet til veie av de internasjonale plattformene. Om det ikke allerede er skjedd, vil det ventelig om kort tid også være mulig å benytte kunstig intelligens (KI) innenfor tilgangsmodellene.

⁷⁷ Marshall Breeding står bak nettsiden Library Technology Guides, for tabellen vi har sett på: <https://librarytechnology.org/vendors/competitive-matrix/> (sist besøkt 01.02.2025).

⁷⁸ Se nettstedet www.sikt.no (sist besøkt 17.12.2024).

Digitaliseringen av tilganger og organisering av pensumslitteratur er utvilsomt en effektiviseringsgevinst for ansatte og studenter på universitetene. Men det innebærer at de norske forlagene sitter litt på sidelinjen. De er først i produksjonsleddet på det norskspråklige markedet, men har liten eller ingen kontroll over distribusjonsleddet. For bibliotekene er det gunstig: I stedet for å betale overprisen man før måtte ut med på internasjonale bøker og tidsskrifter, betaler man nå til plattformer for oppdaterte og velfungerende tjenester og tilganger. Det er, så vidt vi har forstått, plattformene som så forhandler med forlagene om pris, og Clarivates, ESBCO og Instructures nær monopolistiske posisjon gjør dem til sterke forhandlingsaktører.

Allvit og de norske universitetsbibliotekene

De norske forlagene forsøkte å få til noe med en felles plattform for digital tilgang av norske bøker på plattformen Allvit. Allvit eksisterer den dag i dag, og fungerer for så vidt. Men meningene er litt delte, og mye har å gjøre med at man ikke har fått til en avtale med UHR og de norske universitetsbibliotekene. Allvit er dermed ikke koblet til Leganto eller Canvas og må klare seg selv, som plattform overfor norske studenter. Vi har ikke kartlagt historien om Allvit, men den virker åpenbar interessant å studere nærmere. Som Bokskyen en gang ble til som felles plattform for digital skjønnlitteratur og sakprosa, var Allvit ment å være en felles plattform for salg av digitale bøker til studenter og forskere, basert på bokbasens systemer og eierskap til metadata.

Men det norske initiativet for å skape en felles plattform for søk, salg og utlån av norske digitale læremidler støtte på en motvillig motpart. Vår kilde her er først og fremst en artikkel i tidsskriftet *Bok & bibliotek*, utgitt i 2023 av Norsk bibliotekforening. Her får vi et glimt inn i en fullstendig omdannet bransje. Under overskriften «Nå kan det endelig løsne for norske e-bøker i fagbibliotek» kommer det fram at Gyldendal, som første norske forlag, nå tilbyr e-bøker til fagbiblioteker via leverandøren EBSCO. Som vi så i modellen til Breeding, er EBSCO en konkurrent til Clarivate, eid av en amerikansk gründerfamilie (EBSCO står for Elton B. Stephens Company). Når norske e-bøker lagres på serverne til EBSCO, kan Leganto finne dem og gjøre dem tilgjengelige for norske fagbiblioteker, studenter og ansatte.

«OsloMet har testet løsningen og er svært fornøyd, og trolig blir flere forlag snart med», heter det. Men artikkelen peker også på en viktig interessemotsetning mellom norske forlag og fagbibliotekene:

Forlagsbransjen har i flere år prøvd å få fagbibliotekene til å kjøpe norske e-bøker via den norskeide plattformen Allvit, en avlegger av Allbok, som er et av systemene for e-bokutlån i folkebibliotek. Men Allvit har ikke blitt populært hos bibliotekene. Frontene har vært steile og tilgangen på norske e-bøker fraværende. I fjor besluttet imidlertid Gyldendal å tilby sine bøker på plattformen til det amerikanske selskapet EBSCO, noe som kan vise seg å bli en løsning. [...] Fagbibliotekene ønsket ikke modeller der de leier bøkene eller betaler for bruk slik at de risikerer å måtte stenge tilgangen om bruken blir stor. De ønsket heller ikke å tvinges til å bruke den tekniske plattformen til Allvit. Forlagene har på sin side vært redde for at salget av papirbøker skal bli rasert av tilgangen til særlig pensumbøker på nett eller private e-bøker.⁷⁹

Interessemotsetningen baserte seg ifølge artikkelen på Allvits *kostnadsmodell*. Bibliotekene mente de norske tilgangsmodellene ble for dyre. Men også tilgangen via EBSCO koster for forlagene, og det blir til slutt et regnestykke om man skal stå utenfor eller innenfor Legantomopolet. Ifølge artikkelen gikk Universitetsbiblioteket på OsloMet i 2022 til innkjøp av 133 eksemplarer av 51 norske titler via EBSCO-løsningen, noe som kostet ca. 400 000 kroner, altså i gjennomsnitt litt over 3000 per bok. Men bøkene ble lånt ut eller aksessert nesten 7000 ganger, et gjennomsnitt på 52 per eksemplar, noe som er vesentlig høyere enn gjennomsnittlig utlån av engelskspråklige e-bøker! Etterspørselen etter norsk digitalt tilgjengeliggjort pensumslitteratur er altså høy, og OsloMets bibliotekarer var rimelig fornøyde.

Konflikten mellom universitetsbibliotekene på den ene siden og de kommersielle norske forlagene på den andre er ikke løst. Allvit har ikke avtale med norske universitetsbiblioteker, og kanskje er det heller ikke mulig, av datatekniske grunner, får vi opplyst. Bokbasens metadata kan ikke uten videre kobles til Leganto og Canvas-systemet, aner vi. Heller ikke er universitetsbibliotekene pålagt å forholde seg til norske forlag av språkpolitiske hensyn. Det burde de kanskje bli? Det er i hvert fall neppe til de norske forlagenes fordel at de i dag må gå via en internasjonal database som er eid av for eksempel EBSCO, for å nå fram til norske studenter via Canvas og Leganto.

⁷⁹ Se Egeland, Lars (2023). «Nå kan det løse for norske e-bøker i fagbibliotek». I *Bok & bibliotek*, 3/2023. <https://www.bokogbibliotek.no/aktuelt/na-kan-det-losne-for-norske-e-boker-i-fagbibliotek/182718>

Bolk

En spesielt viktig ordning for distribusjon av norskspråklig faglitteratur er plattformen Bolk, som er administrert av Kopinor. Gjennom Bolk kan den enkelte kursansvarlige sette sammen og bestille kompendier. Studentene får materialet i form av filer uten kopisperrer, og de kan fritt disponere det til egne studier. Bolk har avtale med rundt hundre norske og utenlandske forlag. Disse har egen inngangsport i Bolk.⁸⁰ Enda det er grunn til å tro at Bolk fungerer rimelig godt når det gjelder å skaffe adgang til pensumlitteratur som ikke er åpen tilgang, viser undersøkelser at det er problemer med deler av reglene for kopiering. Dette gjelder spesielt når pensumutdraget utgjør mer enn de 15 prosentene som det er anledning til å kopiere fra en hel bok innenfor Kopinor-avtalen. Grunnen til denne begrensningen er at tilbudet skal være et supplement og ikke til erstatning for kjøp av hele verk. Likevel er det mulig å søke Bolk om tillatelse til utvidet tilgang til innhold.⁸¹ Det er kanskje grunn til å se nærmere på akkurat denne bestemmelsen, for det er liten tvil om at den omgås. Og det er grunn til å tro at det forekommer urimelig mange brudd på de reglene som gjelder for tilgang til lovlig kopiering, og at Bolk/Kopinor reglene brytes.

På tross av at Bolk gjør mye for å fremme respekt for opphavsretten og gjøre sine tjenester kjent for universiteter og høyskoler, viser en undersøkelse som ble gjennomført av Opinion for Kopinor i april 2024, at det er liten bevissthet blant de ansatte i universitets- og høyskolesektoren om opphavsrett og om hva som det er lov å dele og kopiere, og hva som er vederlagspliktig og opphavsrettslig beskyttet mot deling av pensum til studenter og undervisningskull. Kopinor har estimert at forholdet mellom vederlagspliktig og ikke-vederlagspliktig deling fra lærere til studenter er 52 prosent til 48 prosent.⁸²

Kopinor/Opinions pensumundersøkelse fra 2022 pekte også på en annen viktig tendens som bidrar til at norsk akademisk publisering kan stå overfor utfordringer. Det viser seg nemlig at pensum ofte består av en blanding av fysiske og digitale tekster.

Studentene velger selv om de vil kjøpe fysiske bøker eller e-bøker. Kompendier og artikler er heldigitale i form av pdf-filer eller abonnementsbaser, som studentene skriver ut hvis de vil. Artikler fra tidsskrifter institusjonene abonnerer på, eller artikler via Open Access, deles med studentene som

⁸⁰ <https://www.bolk.no/om-bolk/slik-virker-bolk> (sist besøkt 15.12.2024).

⁸¹ I rapporten *Fastsetting av pensum i høyere utdanning* redegjøres det for mange årsaker til hvordan pensum fastsettes, utvikles og anvendes i norsk høyere utdanning.

⁸² Kopinor (2024, april). *Kartlegging av deling av utgitt materiale. Undersøkelse blant ansatte i universitets- og høyskolesektoren*. Opinion for Kopinor.

lenker, mens utdrag fra bøker og artikler fra tidsskrifter institusjonene ikke abonnerer på, deles som digitale kompendier.

Det viser seg også at mange studenter søker å unngå å kjøpe bøker. En ting er lån på bibliotekene. Et omsegripende fenomen er også kjøp og salg av brukte bøker, det være seg på Facebook, bookis.com eller på finn.no. Det finnes også dedikerte nettsider som tilbyr lenker til piratkopierte pensumbøker. Iog lærerne deler sine slides, notater og sitater med kursdeltakerne.

Kopinor har gjort en ny analyse av alle pensumlister som er tilgjengelig i Leganto i 2023. Antall pensumlister for 2023, både vår- og høstsemester, var 14 675.⁸³ All tilleggslitteratur på pensumlistene ble holdt utenfor analysen. Norske og utenlandske andeler ble deretter estimert ut fra ISBN på verkene. Identifiseringen via ISBN forteller oss strengt tatt bare noe om utgivelsesland, og ikke språket verket er skrevet på, men vi kan anta at det sammenfaller i mange tilfeller, og at språket er engelsk. Det er i hvert fall slik at det ikke er norskspråklige utgivelser fra utlandet.

Pensumtype	Norsk andel	Utenlandsk andel
Hele bøker	69 %	31 %
Bokutdrag	65 %	35 %

For raden for «hele bøker» er det målt fordeling av antall titler, ikke antall sider i hver bok. For raden for bokutdrag gjelder derimot antall sider og ikke antall bokutdrag.⁸⁴

Oppsummering av årsak-virkningsforhold

Tidligere kunne både bøker og tidsskrifter lanseres i en campusbokhandel der studentene vanket. Nå legges campusbokhandlene ned fordi svært få studenter kjøper fagbøker på papir og i stor grad har gått bort fra å lese papirbaserte tidsskrifter. Mens distribusjon av pensumlitteratur i Norge ennå skjedde i campusbokhandelen og var en del av den tradisjonelle bokbransjen, var det trykte ord og fysiske bøker fortsatt dominerende i studentenes hverdag. Man lagde artikkelkompendier som ble solgt fysisk i bokhandel, eller også digitalt på

⁸³ Kopinor (2023, 27. juni). *Bolk-data: Rapport om kopiering av bokutdrag*. Martin Stubban. Opinion for Kopinor. For én prosent var det ikke mulig å fastsette opphavet, siden boken manglet ISBN-nummer.

⁸⁴ Dette er opplysninger vi har fått fra Kopinor.

nettbutikkhandelens sider. Bibliotekene hadde de fysiske bøkene tilgjengelig i sine samlinger, og studentene kopierte fortsatt en god del med kopikortene sine.

Nå er vi i en helt annen tid: Økonomien i det norske fagbokmarkedet er i fall, og det er universitetsbibliotekene som råder grunnen. Også de trykte kompendienes tid er nå forbi, og digital distribusjon av pensum til norske studenter skjer i dag utelukkende gjennom tjenestene på plattformene Leganto og Canvas. Vår gjennomgang har ikke bare vært sentrert rundt utfordringen med importerte bøker. Den har også gått inn på hvordan situasjonen i det høyere utdanningssystemet faktisk bidrar til å fremme engelskspråklig faglitteratur på bekostning av norsk.

Vi har også vært innom universitetenes prioriteringer av digitalisering av pensum, og den kunnskapspolitiske konteksten som akademisk publisering og formidling av fag og vitenskap på norske språk for tiden foregår innenfor. Det sier seg selv at problemene vi skisserer, ikke vil løses om også importerte *bøker* får fastpris. Men vi vil argumentere for at det vil kunne gi jevnere konkurransevilkår for forfattere og forlag når det gjelder lærebøker og faglitterære monografier og antologier for bokgruppe 2. Som vi husker, omfatter bokgruppe 2 både lærebøker som sikter seg spesielt inn som kurslitteratur på bachelor- og masterstudier, fagbøker til profesjonsmarkedet og mer allmenne, forskningsbaserte utgivelser som krysser grensene mellom den akademiske og den allmenne offentligheten.

Som vi har sett, er det snakk om en krise i norsk fagbokforleggeri i dag. Og, som historien om Allvit har vist, er det liten vilje hos universitetsbibliotekene til å positivt forskjellsbehandle norske bøker fra norske fagbokforfattere. De får vær så god gå gjennom EBSCO og avfinne seg med betingelsene som er fremforhandlet med Leganto. Læremiddelstøtten er minimal, men viktig, og tilgjengeligheten til norsk faglitteratur i universitetsbibliotekene og pensumtjenestene er derfor dårligere enn den er for engelskspråklig faglitteratur. Slik kan vi vel ikke ha det? Kunnskapspolitikere må på banen, og universitetene og bibliotekene må ta større ansvar for norsk som fagspråk. De norske forlagene klarer det neppe alene. Vi mangler noen tall og noen flere fakta, men mener pilene peker i gal retning, sett fra den norske bokens, forleggeriets, fagbokforfatterens og bokhandelens perspektiv.

En tabell over dystre utsikter

I tabellen under lister vi opp de verdiene og kulturpolitiske hensynene vi mener aktualiseres, og de tendensene og utfordringene vi antar vil følge dersom import av angloamerikanske titler øker på bekostning av norske utgivelser i det faglitterære feltet.

ØKT IMPORT AV UTENLANDSK FAGLITTERATUR (årsaker og mekanismer) TENDENSER/UTFORDRINGER (antatte negative virkninger)

All litteratur	Faglitteraturen spesielt
1) Språkpolitiske hensyn:	
Økt konkurranse	Fagbøker og lærebøker på norsk forsvinner i mange fag.
Færre norske bestselgere	Færre forskere skriver fagbøker for allmenntilgjengeligheten.
Generell anglisering	Pensumlister angliseres. Kolleger bruker ikke norsk som felles fagspråk.
2) Bransjemessige hensyn, forlagene:	
Svakere inntjening	Redaksjoner for faglitteratur og sakprosa Innskrenkes.
Innskrenking i de norske forlagenes utgivelsespolitikk (antall titler går ned)	Smale fagbøker på norsk blir ulønnsomme. Internasjonale titler blir mer attraktive. Utenlandske titler på pensum gjør utdanningene «internasjonale» og mer tilgjengelige for utenlandsstudenter.
3) Bransjemessige hensyn, forfattere	
Også norske forfattere skriver med tanke på salg i det internasjonale markedet.	Norsk blir en omvei når man uansett og alltid må skrive på engelsk. Engelsk åpen tilgang-publiseringsmulighet er gull.
«Norske historier» blir marginalisert.	Norsk empiri blir lite interessant også innen samfunnsfag og humaniora.
Verdien av opphavsrett reduseres.	Opphavsrett har ingen økonomisk verdi.
Stipend- og støttesystemer skrumpet inn.	Ingen «frikjøp» for å skrive eller publisere på norsk, ingen insentiver for å skrive norsk
4) Bransjemessige hensyn: bokhandler og distributører	
Bokhandlernes avanse og salgsprefereanser øker for utenlandske titler.	Campusbokhandler får begrenset utvalg.
Distribusjonssentralene tilrettelegger for økt import av utenlandsk litteratur.	Kompendier utgis lokalt, og gjerne digitalt. Faglitteratur bestilles direkte fra Amazon

eller via internasjonale forlag.

Kampanjepregete salgsstrategier når fastprisen er over, undergraver verdsettelsen av litteratur.

Fagbøker blir for dyre sammenlignet med billig import av engelskspråklige titler.

5) Hensyn til leserne

Tilvenning til lavere priser
Lydbokmarkeder øker på bekostning av lesekompetanse og bokkjøp.
Gratis utdeling. Ulovlig deling og nedlasting.
Langsiktig undergraving av fastpris-systemets effektivitet og legitimitet

Ensidig vektlegging av digitale plattformer undergraver fagboklesing.

5) langsiktige kultur- og kunnskapspolitiske konsekvenser:

Boklovens virkeområder innskrenkes.

Bokgruppe 2 tas ut av bokloven.

Negative tendenser i det fysiske bokmarkedet forsterkes.

Norske forlag anser faglitteratur som et tappt marked.

Hva bokloven kan gjøre i denne nye næringskjeden av distribusjons- og tilgangsmodeller, er begrenset. Fastpris på digitale norske utgivelser vil ha liten effekt, siden de ikke forhandles gjennom bokhandler, men gjennom digitale plattformer for pensumdistribusjon som for eksempel Leganto.

De digitale versjonene blir distribuert via Leganto og blir først «importert» når de kjøpes og lastes ned av studenter og faglærere på egne plattformer. Slik utviklingen er blitt, er det en fordel for norske forlag og forfattere at digitale utgaver av pensumbøker ikke får fastpris og kan selges, leies og lånes ut på alle mulige plattformer.

Det å be importører sette fastpris på importerte bøker fra internasjonale forlag gir bare mening for de trykte bøkene i bokhandelen. Vi er derfor kommet til den erkjennelsen at fastprisen på digitale utgaver av norsk pensumlitteratur bør oppgis. Vi råder bransjen til å gå inn for at bokloven i fremtiden forskjellsbehandler fysiske og digitale formater og gjør det mulig for norske forlag å konkurrere i de samme tilgangsportale som finnes for utenlandske forleggere til norske studenter og ansatte.

8. Kort om konkurranseregulering i EU/EØS og WTO

Norske lover gjelder innenfor Norges grenser eller også for norske borgere og juridiske personer i utlandet. Utenfor Norges grenser gjelder internasjonale konvensjoner og avtaler om frihandel om kulturelle varer, men ikke norsk lov. Den gjelder heller ikke for statsborgere eller foretak i andre land. Med andre ord er det ikke mulig å regulere utenlandske forlag eller utenlandske tjenestetilbydere som selger eller distribuerer og transporterer bøker til Norge. Er det også andre hensyn som må tas, for eksempel på grunn av EØS-avtalen eller andre internasjonale konvensjoner?

Frihandel på kulturelle varer og tjenester har lenge vært et vanskelig tema i internasjonale handelsavtaler som WTO og fortsatte å være det i forbindelse med forhandlingene om de såkalt transatlantiske avtalene (TTIP) og bilaterale avtaler om frihandel mellom Europa og USA. TTIP står for *Transatlantic Trade and Investment Partnership* og innebar tosidige avtaler om nedbygging av handelsbarrierer. At man i det internasjonale samfunnet valgte bilaterale heller enn internasjonale avtaleverk som WTO, kunne ses som et forsøk på å styrke samarbeidet mellom Europa og USA overfor den fremvoksende kinesiske økonomien. Man så imidlertid for seg gevinster også for resten av verden av at frihandelen mellom de to kontinentene ble styrket. Men avtalene brøt sammen og er ikke ventet å bli brakt på banen igjen.

Kulturfeltet er spesielt, siden de reguleringene som er innført, er kulturelt og ikke økonomisk begrunnet. Det hersker, sett fra et frihandelsperspektiv, likevel en form for proteksjonisme, og TTIP-forhandlingene ble snart sett som sterkt inngripende på kulturområdet og som en omgåelse av unntakene i WTO-avtalene. De har lenge hatt unntak for kulturelle varer og tjenester, og det har særlig vært på det audiovisuelle feltet at USA har presset på, mens EU og Europa har ønsket å beskytte egen film- og fjernsynsindustri. Også viktige opphavsrettslige forskjeller mellom USA og Europa har vært avgjørende for at man i Europa har ønsket å holde igjen i frihandelsavtaler på kulturområdet. I USA har man et system basert på *copyright*, som er en rettighet som kan selges og overdras til andre. I Europa har vi en tradisjon for opphavsrett, som på engelsk gjerne kalles *moral rights* (på norsk «ideelle rettigheter»), og som ikke kan overdras. Slike forskjeller kunne nå bli undergravet og gjort til gjenstand for lukkede, bilaterale forhandlinger mellom private aktører. De internasjonale forhandlingene rundt TTIP-avtalene skapte derfor stor uro rundt det kulturpolitiske

handlingsrommet som finnes i dag. At TTIP-avtalene ville gjøre det ulovlig å forskjellsbehandle aktører, kunne for eksempel undergrave de europeiske kringkastingslovenes påbud om sendinger på egne språk, filmpolitikkenes innretning mot å fremme «norske historier» og de europeiske boklovenes bestemmelser om fastpris ut fra et formål om å bevare kvalitet, stabilitet og forutsigbarhet i nasjonale bokmarkeder.⁸⁵

ESA og EØS-avtalen

I et hørings svar til utkastet til bokloven mottok Nærings- og fiskeridepartementet et skriv fra EFTAs overvåkingsorgan for det enhetlige, indre markedet, ESA (European Surveillance Authority).⁸⁶ Her påla de departementet å sørge for at den såkalte *skaffeplikten* ikke ble utformet til ulempe for bøker fra andre EØS-land, og dessuten ikke begrenset den enkelte forbrukers direkte import av bøker fra utlandet. Videre var ESA opptatt av at den generelle konkurransen mellom utenlandske bøker og norske, slik de ble definert i bokloven, ikke skulle bli skadelidende på grunn av bokloven. De merket seg at bokloven ble legitimert gjennom en antakelse om generell gunstig effekt på boksalget i Norge, og mente dermed myndighetene måtte følge med på de generelle *vridningseffektene* som bokloven kunne få, mellom bøker på norske språk, og bøker på utenlandske språk som ble importert til Norge. Virkningene av bokloven på bokhandelen var slik ESA så det, ikke tilstrekkelig utredet. I avsnitt 2.2. heter det:

Should the practices that are proposed in the DTR be found to have an appreciable effect on trade, the undertakings entering into these agreements would be subject to Article 53 of the EEA Agreement. The DTR contains discretionary elements within the encompassed agreements for the undertakings to decide upon, such as the duration of price fixing agreements and agreements on joint price reductions. Nevertheless, the question could be raised of the extent to which the undertakings would enjoy protection under the “state action defence”. In the current hearing and notification, it seems unclear whether such assessment has been made by the Norwegian Government. Accordingly, the Norwegian Government is encouraged to ensure that aspects related to competition law in an EEA context are given due consideration and that the DTR is not applicable to practices that are in conflict with those provisions.

⁸⁵ Se rapporten som NUPI utarbeidet på oppdrag av regjeringen, der kulturfeltet så vidt ble nevnt under tjenesteyting. Melchior, Arne (red.) (2016). *TTIP og Norge: Virkninger og handlingsvalg* (rapport nr. 8, 2016). <https://www.regjeringen.no/contentassets/64b9ee9d64ae42fda7289c013d927b0c/ttip-main-report-melchior.pdf> (sist besøkt 17.12.2024). For konsekvenser for boklover og andre reguleringer i kulturfeltet, se Gåsvatn, Kari (2015, 10. februar). «Frihandelsavtalen TTIP kan true støtten til kultur». <https://www.nasjonen.no/eu/ttip/frihandel/frihandelsavtalen-ttip-kan-true-stotten-til-kultur/s/23-148-103832> (sist besøkt 17.12.2024).

⁸⁶ Se ESA-skriv av 30. november 2022: Comments by the EFTA Surveillance Authority on DTR 2022/9012/N – Act relating to the sale of books Case No: 89155, Document No: 1328770 to The Norwegian Ministry of Trade, Industry and Fisheries, Department of Trade Policy.

Det er på denne bakgrunnen sannsynlig å anta at en innlemmelse av importerte bøker i reguleringen vil gjøre konkurransesituasjonen mer transparent og mindre utsatt for forfordelinger, som følge av boklovens mulige positive virkninger på handel med bøker.

I høringsrunden var ellers Forleggerforeningen særdeles oppmerksom på EØS-retten og internasjonale konvensjoners og forpliktelser for norske lovgivere. I et eget vedlegg de hadde bestilt av professor dr. juris Ole-Andreas Rognstad, «Om leveringsplikt for lydbøker, normalkontraktens betydning og forholdet til opphavsretten i forslaget til ny boklov», var intensjonen å kommentere forholdet mellom to av bestemmelsene i forslaget til ny boklov og opphavsretten. Det dreier seg nærmere bestemt om forslaget til § 7 tredje ledd: «En leverandør skal levere eksemplarer av digitale lydbøker til enkeltsalg i digitale abonnements tjenester, til forhandlere som omsetter lydbøker og til bibliotek», og særlig leveringsplikten til biblioteker. Forslaget til § 4 annet ledd: «Departementet kan gi forskrift om særlige tilfeller hvor normalkontrakter skal benyttes.» I vedlegget heter det avslutningsvis:

Slik jeg vurderer det står forslaget til boklov på flere punkter i et anstrengt forhold til åndsverkloven og internasjonale opphavsrettsregler, særlig EU- og EØS-reglene. Det gjelder både reglene om leveringsplikt i lovforslaget §§ 6 og 7 og forslaget som impliserer at aktørene kan pålegges å benytte normalkontrakter (§ 4 annet ledd). Det er påfallende at høringsnotatet overhodet ikke problematiserer forholdet til opphavsretten. Betragtningene ovenfor understreker at det er all grunn til det, og impliserer at det må foretas grundige vurderinger av de forholdene som her er påpekt i den videre lovprosessen.

Til sist er det viktig å minne om at EU selv har pålagt seg selv et kulturpolitisk mål om å «sikre kulturell mangfoldighet etter subsidiaritetsprinsippet», ifølge Europakommisjonens nettsider, der det også heter at

[k]ultur er et viktig satsingsområde for EU. EU-medlemslandene har alle sin egen nasjonale kulturpolitikk. EUs kulturprogrammer kommer som et tillegg til det nasjonale arbeidet for å stimulere til samarbeid på tvers av landegrensene.⁸⁷

På dette grunnlaget går vi derfor videre med å spesifisere de konkrete forslagene vi har til å gjøre den norske bokloven mer effektiv, mer målrettet, mer i tråd med øvrige europeiske boklover, noe mer inngripende overfor importører og utenlandske forlag, men samtidig mindre konkurransevridende til deres fordel. Til slutt foreslår vi også å se på andre litteraturpolitiske virkemidler.

⁸⁷ Se Europakommisjonens nettsider: <https://www.europakommisjonen.no/tema/culture/index/> (sist besøkt 17.12.2024).

9. Konkrete forslag til revisjon av den norske bokloven

Den nåværende norske bokloven synes å overdrive hensynet til «det norske» og det nasjonale. Det *er* grenser for norsk jurisdiksjon og suverenitet på det kulturpolitiske området. Men det *er mulig* å regulere dem som importerer og distribuerer internasjonale titler i det norske markedet. Som vi har sett i kapittel 3, finnes det løsninger på dette i andre lands boklover, og hverken EØS, EU eller øvrige internasjonale konvensjoner hindrer norske lovgivere på dette punktet.

Forslag til endringer i formålet med den norske bokloven

Formålet med å gjøre loven gjeldende for import av bøker er på den ene siden konkurransepolitisk og på den andre siden språkpolitisk. *Konkurransepolitisk* sikres det like vilkår mellom aktører i innland og utland når loven også gjelder for import fra utgivere i andre land. Dette formålet er viktigst for de store språklandene som Spania, Frankrike og Tyskland, der importerte bøker gjerne er på de nasjonale språkene. Det sikrer like konkurransevilkår mellom nasjonale og internasjonale aktører og hindrer at boklovens legitimitet og effektivitet undergraves og uthules.

Språkpolitisk er imidlertid boklovene også ment å styrke de nasjonale språkene fremfor andre språk. Hensikten er å gi de nasjonale språkene en proteksjonistisk fordel fra utenlandsk fripriskonkurranse på engelsk. Den gamle bokavtalen kunne derfor anklages for å utgjøre en konkurransepolitisk utfordring innenfor EUs indre marked. Men språkpolitisk står bokloven sterkere enn bokavtalen, og fastprisen er kulturpolitisk definert. Dermed er man ikke lenger avhengig av kontinuerlige unntak fra konkurransereglene i det indre markedet, for lovens formål er kulturpolitisk. Kulturpolitikken er, som vi har vist, sterkere beskyttet av subsidiaritetsprinsippet innenfor EU og EØS og gir her den nasjonale lovgivningen forrang.

Vi mener derfor at det kan være aktuelt å tydeliggjøre både de konkurransepolitiske og de språkpolitiske formålene i møte med importerte bøker i en revisjon av den norske bokloven.

Forslag til endringer i definisjoner og avgrensninger i den norske bokloven

Slik det kommer fram av tidligere kapitler, åpner den nåværende norske bokloven for flere typer «lekkasjer» for bøker som

- 1) er skrevet på norsk, men utgitt i utlandet, uten norsk ISBN, og importeres for salg i Norge
- 2) er skrevet på engelsk, av utenlandske utgivere, som importeres for salg i Norge
- 3) er skrevet på engelsk, av norske utgivere, med eller uten norsk ISBN, og selges i Norge
- 4) er skrevet på norske, nasjonale språk for salg i Norge, men ikke via norske forhandlere.

Lov om omsetning av bøker (bokloven) trådte i kraft 1. januar 2024. Lovens § 3 har overskriften «Saklig og geografisk virkeområde», og der heter det at loven gjelder for omsetning av bøker som

- a. utgis på bokmål, nynorsk, samiske språk eller de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes, og
- b. utgis av norske utgivere for salg gjennom norske forhandlere.

Både a og b må være oppfylt. Virkeområdet er med andre ord ikke bare geografisk avgrenset, men knyttet til språkutgivelser på *norsk* som utgis av *norske utgivere* gjennom *norske forhandlere*. Kan man tenke seg et videre virkeområde? Vi mener ja. For det første er det ingen grunn til at den norske bokloven ikke skal regulere bøker som utgis på andre språk enn «de nasjonale» når de utgis av norske utgivere for salg gjennom norske forhandlere. Slik loven er avgrenset i dag, får norske utgivere av engelskspråklige bøker – som er ment for det norske markedet og utgitt i Norge for salg gjennom norske forhandlere – en overraskende og unødvendig mulighet til å omgå boklovens bestemmelser. Også andre minoritetsspråk enn de ovennevnte norske får denne fordel. Det virker helt unødvendig og misforstått i både kulturpolitisk, språkpolitisk og sannsynligvis også integreringspolitisk forstand.

Det hersker videre en uklarhet med hensyn til hva som menes med «norske» utgivere. En utgiver er en «fysisk eller juridisk person som utgir bøker», hvilket i utgangspunktet vil si alle mulige enkeltforetak (fysisk person) og firmaer (juridisk person), norske som utenlandske, som utgir bøker i Norge. Hva en *norsk* utgiver er, defineres ikke i loven, men må antas å henge sammen med statsborgerskap (fysisk person) eller registrert firma (juridisk person) i Brønnøysundregisteret. Imidlertid virker det som avgrensningen til det norske også henger sammen med definisjonen av objektet som loven regulerer, nemlig boken. En bok defineres ikke gjennom sine egenskaper som medium, men gjennom å være utgitt på en bestemt måte, som utgivelse med ISBN-nummer. Det heter i paragraf 2, om definisjoner, at en bok er følgende:

bok: utgivelse med ISBN-nummer innenfor lovens virkeområde, som uavhengig av publiseringsformat tilgjengeliggjøres for publikum, for eksempel ulike formater av en papirbok, en e-bok eller en innlest parallellutgave av en papirbok eller en e-bok (lydbok)

Bruk av ISBN-nummer er ikke lovpålagt, men regnes som hensiktsmessig for alle som vil benytte seg av den norske bokbasen og inngå i det ordinære kretsløpet mellom forlag og forhandlere i Norge. Måten den norske bokloven avgrenser sitt gyldighetsområde på, og måten objektet «bok» er definert på, åpner dermed for flere mulige *lekkasjer*, der aktører utnytter muligheter til å omgå loven: Kan det tenkes at norske utgivere kan etablere seg i utlandet, og importere bøker som er utgitt på norsk i for eksempel England, og dermed unngå bruk av ISBN-nummer? Kan norske utgivere unngå loven ved å ikke bruke ISBN-registrering? Det finnes etablerte forlag i Norge i dag som ikke baserer sin virksomhet på de store bokhandelkjedene, men i stedet distribuerer bøkene sine direkte, via egne nettsider og bruk av sosiale medier. Hva om andre også slutter å registrere bøkene sine via ISBN-registeret?

Vi mener at identifikasjonen og angivelsen av lovens virkeområde (gjennom å referere til ISBN-nummeret og til at utgivelse er på norsk språk, og av norsk utgiver) hverken er klar eller tilstrekkelig bred. Den bør endres slik at også norske utgivelser på andre språk enn norsk blir regulert, og dessuten også importerte bøker på alle språk.

Videre sier lovens paragraf 3:

Loven gjelder ikke ved salg til slutt kunder i en annen stat. Loven gjelder på Svalbard.

Her sies det eksplisitt at salg av norskspråklige bøker til utlandet ikke er regulert. Det betyr at dersom det finnes en norsk bokhandel i utlandet, kan den oppnå ganske gode betingelser om man spør om rabatt på store bestillinger. Og den er ikke bundet av noen prisbestemmelse. Norske borgere som måtte komme forbi, kan her kjøpe nye norske bøker uten fastpris. Det er kanskje ikke så aktuelt. Men burde det heller stått noe om at loven også gjelder for utgivere av norsk litteratur i andre stater? Spesielt om den var ment for import og salg i Norge? Igjen måtte både lovens gyldighetsområde i § 3 og definisjonen i § 2 av bok som utgivelse med ISBN-nummer vært endret.

[Forslag til avgrensninger av importerte bøker i forhold til andre bestemmelser](#)

Når definisjoner av utgivelse og bok endres, og gyldighetsområdet for den norske bokloven utvides til å omfatte import av bøker, kan det bli nødvendig å avgrense øvrige deler av

bokloven. Det er først og fremst fastprisbestemmelsene som må gjelde for importerte bøker. Andre bestemmelser bør importerte bøker og importører være unntatt fra. Det gjelder for eksempel bestemmelser om normalkontrakt, om skaffeplikt og abonnementer, og om avanseregulering.

Det er åpenbart ikke mulig for den norske staten å pålegge gjennom lov at utenlandske aktører, enten det er forfattere, forlag eller distributører, kan eller bør bruke standardkontrakter, forplikte seg overfor den norske bokavtalens bestemmelser om abonnementer og skaffeplikt eller avtale maksimum og minimum for rabatter mellom forlag og distributører (avanseregulering).

Disse bestemmelsene bør derfor få en avgrensning ved at de *ikke* gjelder for importører og utenlandske forlag og forhandlere.

Begrensning i departementets fullmakt

I stedet for at man i lovs form går inn for tetting av lekkasjer, inneholder paragraf 3 generelle bestemmelser om hvilke typer bøker loven gjelder for, og en særlig bestemmelse som nærmest inviterer til uthuling av lovens gyldighetsområder, ved forskrift.

Loven gjelder for omsetning av skjønnlitteratur, sakprosa, fagbøker for profesjonsmarkedet og lærebøker for høyere utdanning, uavhengig av publiseringsformat. Loven gjelder ikke for omsetning av skolebøker til grunnskolen og videregående skole eller omsetning av brukte bøker. Departementet kan gi forskrift om at §§ 5, 6, 7 og 11 helt eller delvis ikke skal gjelde for utgivere og forhandlere dersom bestemmelsene får urimelig store negative konsekvenser.

Vi skal ikke gå videre med å kritisere alle sider av boklovens innledende bestemmelser, men observerer at dersom også bøker i bokgruppe 2 skal unntas, noe Stortinget har ønsket utredet, trengs det bare en mindre endring i dette avsnittet i paragraf 3. Loven er nærmest tilrettelagt for at den lett skal kunne gjøres mindre omfattende, og åpner for at ulike aktører kan rope opp om «urimelig store konsekvenser». Stortinget og regjeringen bør heller ha blikket rettet mot hvordan den nåværende loven kan fungere bedre, uten vesentlige lekkasjer, og gjøre den sterkere, ikke svakere.

Vi anbefaler på denne bakgrunnen at departementets rett etter § 3 til å vurdere «urimelig store negative konsekvenser» og i neste omgang å endre virkeområdet for loven og bruk av forskrift begrenses eller spesifiseres nærmere.

I boklovens § 5 står det:

Utgiveren skal sette en fastpris for salg til sluttkunde for hvert publiseringsformat av en bok. Fastprisen gjelder for utgivere og forhandlere i tolv måneder for hvert format fra første gang formatet av boken utgis.

Slik vi har argumentert, mener vi at bindingstiden i loven er for kort. Det gjelder alle sjangre og bokgrupper, men det er særlig viktig for bokgruppe 2 i trykt format. *Det er bare i trykt format at bokgruppe 2 bør underlegges fastpris.*

Vi foreslår at lengden på fastprisperioden utvides til to år, og helst slik som praksis er i Tyskland, nemlig at utgiveren aktivt må treffe tiltak for å oppheve fastprisen etter at den lovpålagte bindingstiden er over.

Eller som det heter i boklovsforklaringen til den tyske bransjeforeningen Börsenverein: å avslutte den faste prisen er en opsjon, ikke noe som er nødvendig⁸⁸

Andre virkemidler som bør vurderes

Vår gjennomgang har, nok en gang, vist oss betydningen av at litteraturpolitikk også er kunnskapspolitikk. Det politiske fotarbeidet som må gjøres av foreninger og bransje, går ut på å få kunnskapspolitikere, ministre, departementer og underliggende etater til å forstå hvor alvorlig situasjonen nå er for fagbokforleggeri i Norge. Det har vært en trist utvikling i universitetssektorens forståelse av hvordan situasjonen for norsk som fagspråk henger sammen med hvordan bokmarkedet og det kommersielle systemet som de norske fagbokforlagene og campusbokhandlene representerer. Når universitetene digitaliseres, artikkelfiseres og anglifiseres, får det konsekvenser for studenters leseevne og vilje til å lese norsk litteratur generelt, og for norskprodusert faglitteratur i bokform spesielt. Vi foreslår at man vurderer følgende:

⁸⁸ I Preisbindungsglossar er dette formulert på denne måten: «Preisbindung, Dauer der Verlage haben die Möglichkeit, die Preisbindung eines Titels 18 Monate nach dessen erstmaligem Erscheinen aufzuheben (§ 8 Abs. 1). In bestimmten Ausnahmefällen, z.B. bei Ereignisbüchern („Fußball-WM“ etc.), kann die Preisbindung sogar vor Ablauf der genannten Frist aufgehoben werden. Die Preisauflhebung nach 18 Monaten ist eine Option und kein Muss. Der Gesetzgeber hat sich bewusst gegen das Modell einer zeitlich befristeten Preisbindung entschieden und den Verlagen damit die Möglichkeit belassen, kulturell wertvolle Bücher und sog. Longseller über lange Zeiträume einer Preisbindung zu unterwerfen.» <https://www.boersenverein.de/politik-recht/buchpreisbindung/preisbindungsglossar/detail/preisbindung-dauer-der/> (sist besøkt 13.12.2024).

1) Sørger for at bibliotekene inngår avtaler med Allvit, og at bokloven åpner for at også ny norskspråklig pensumslitteratur kan tilbys i digitale plattformer til studenter og ansatte i universitets- og høyskolesektoren.

2) Utvider og tydeliggjøre universitetenes ansvar for røktog videreutvikling av norsk fagspråk. Det heter i dag i §§ 1 til 7 i universitets- og høyskoleloven at «Universiteter og høyskoler skal bruke, utvikle og styrke norsk fagspråk, både bokmål og nynorsk» (§ 2-3). Dette er langt fra nok, og som det heter videre i paragrafen, kan departementet fastsette nærmere regler. Det bør gjøres, og med større bevissthet om fagspråkets grunnleggende verdi også for den akademiske friheten. Det er ikke en absolutt motsetning mellom verdiene om akademisk frihet og vernet om norsk som fagspråk. For fagområder innen humaniora og samfunnsfag er verdien av eget fagspråk en betingelse for den akademiske friheten. For norske studenter i alle fag kan det også anses som en rett å ha tilgang til lærebøker på norsk når det er mulig og hensiktsmessig.

3) Styrker distribusjon og tilgjengelighet av fysiske fagbøker, ikke minst norskspråklige, på campus. Tidligere var det en gullgruve for studentsamskipnadene i Norge å drive bokhandlene på campus. Men utover 1990-tallet solgte samskipnadene driften til private forlag eller bokhandler fordi de var usikre på fremtidig inntjening. Ved flere universiteter var det forlaget Vigmostad & Bjørke som overtok med selskapet Akademika AS. Studentsamskipnadene er i dag pålagt å drive *velferdstjenester* som egne selskaper, og de skal være lønnsomme. Å drive bokhandel anses ikke som velferd i dag. Men man bør vurdere om det faktisk er en form for velferd å ha lærebøker på norsk, lett tilgjengelig på campus. I så fall bør studentsamskipnadene i lovs form pålegges en større rolle i distribusjon og formidling av norsk faglitteratur. Om det ikke er strengt definert som velferd, er det uansett for viktig til å overlates til markedet alene.

4) Øker læremiddelstøtten. I den situasjonen med domenetap av norsk fagspråk som har utviklet seg siden læremiddelstøtten sist ble evaluert av NIFU i 2016, er det ikke tilstrekkelig at bevilgningen til ordningen fører til en tildelingsrate på under 50 prosent. Behovet er sannsynligvis mangedoblet og bør utredes igjen, som litteraturpolitisk virkemiddel for en ny tid. Også andre økonomiske litteraturpolitiske virkemidler for å øke antall norske lærebøker til høyere utdanning bør vurderes.

Referanser og litteratur

- Bleiklie, Ivar (2018). «New Public Management or Neoliberalism, Higher Education». I *Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions*. DOI: [10.1007/978-94-017-9553-1_143-1](https://doi.org/10.1007/978-94-017-9553-1_143-1). https://www.researchgate.net/publication/323872555_New_Public_Management_or_Neoliberalism_Higher_Education (sist besøkt 10.12.2024).
- Craighill, Stephanie (2015). «The Problem of English Language Export Fiction in Europe». *Publishing Research Quarterly*, 2015(31):91–10. DOI:10.1007/s12109-015-9400-0. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12109-015-9400-0> (sist besøkt 14.12.2024).
- Dahl, Jorunn (1998). *Pensumlitteratur i høyere utdanning – en undersøkelse av forholdet mellom norsk og engelskspråklig pensumlitteratur i fire grunnfag*. NIFU-rapport 1998:14. <https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/handle/11250/2461250?locale-attribute=en>
- Deneire, Marc & Hanane Benmokhtar (2024). «English-Medium Instruction in Higher Education in France». I Bolton, Kingsley, Werner Botha & Benedict Lin (red.), *The Routledge Handbook of English-Medium Instruction in Higher Education*. Abingdon, Oxfordshire: Routledge.
- Duszak, Anna & Jo Lewkowicz (2008). «Publishing academic texts in English: A Polish perspective». *Journal of English for Academic Purposes*, 7(2), april 2008: 108–120. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S147515850800012X> (sist besøkt 17.12.2024).
- Eriksen, Thomas Hylland (2024). *Det umistelige*. Oslo: Aschehoug.
- ESA skriv av 30. november 2022. Comments by the EFTA Surveillance Authority on DTR 2022/9012/N – Act relating to the sale of books Case No: 89155, Document No: 1328770 to The Norwegian Ministry of Trade, Industry and Fisheries, Department of Trade Policy.
- Forslund, Eva & Magnus Henrekson (2022). «The Virtues of Native Discourse: Striking a Balance Between English and the Native Language», *ECON JOURNAL WATCH*, 19(2):258–282. <https://econjwatch.org/File+download/1240/ForslundHenreksonSept2022.pdf?mimetype=pdf> (sist besøkt 09.12.2024).
- Göpferich, Susanne, Ina Alexandra Machura & Janine T. Murphy (2019). «Chapter 7 - Supporting English Medium Instruction at German Institutions of Higher Education». I Hickey, Raymond. (red.), *English in the German Speaking World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmen, Rasmus Bøgh, Veronica Strøm, Dag Morten Dalen, Andreas Hoel-Holt, Tore Slaatta, Helge Rønning, Christian Riis, Espen Rasmus Moen & Olav Torvund (2024). Vista rapport 2024/22: *Avanseregulering i bokbransjen. Hensiktsmessig implementering av boklovens regulering av innkjøpsrabatt for papirbøker i allmenntilgjengelighetsmarkedet*.

- Hyland, Ken (2015). *Academic publishing: Issues and Challenges in the Construction of Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Kopinor (2022, april). *Fastsetting av pensum i høyere utdanning. En kvalitativ undersøkelse av Opinion på vegne av Kopinor*.
- Kopinor (2023, 27. juni). *Bolk-data: Rapport om kopiering av bokutdrag*. Martin Stubban. Opinion for Kopinor.
- Kopinor (2024, april). *Kartlegging av deling av utgitt materiale. Undersøkelse blant ansatte i universitets-og høyskolesektoren*. Opinion for Kopinor.
- Kunnskapsdepartementet (2024). *Kvalitet i vitenskapelig publisering. Organisering og innretning av publiseringsindikatoren, publiseringsstatistikken og kanalregisteret*. Det nasjonale publiseringsutvalget. Utredning for Kunnskapsdepartementet. <https://www.uhr.no/f/p1/i0c07c3dd-6f9f-4a4d-a534-37e2179a3807/kvalitet-i-vitenskapelig-publisering-31-mai-2024.pdf> (sist besøkt 17.12.2024).
- Kunnskapsdepartementet og Kultur- og likestillingsdepartementet (2023). *Frå ord til handling. Handlingsplan for norsk fagspråk i akademia*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/1800367dc51846b98a0b33817f03c958/no/pdfs/handlingsplan-fra-ord-til-handling.pdf> (sist besøkt 16.12.2024).
- Lind, Unni, Jakob Matthiesen, Anne-Marie Hougaard, Klestrup Navntoft, Rikke Stauning, Ramanan Balasubramaniam, Sanne Lehmann, Sanne & Lasse Kvols Dohn (2023). *Studerendes læsning, læsestrategier og læseerfaringer. Undersøkelse på tværs af det Pædagogiske og Samfundsfaglige Fakultet 2021-2022*. Rapport ved Det Pædagogiske og Samfundsfaglige Fakultet, Københavns Professionshøjskole.
- Lønsmann, Dorte, Kamilla Kraft, Janus Mortensen & Jacob Thøgersen (2024). *Engelsk i Danmark. What's the story?* Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Mair, Christian (2024). «English in Germany as a foreign language and as a lingua franca», *World Englishes*, 43(2):244–258. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/weng.12641> (sist besøkt 12.12.2024).
- Meld. St. 5 (2022–2023). *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2023–2032*. Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-5-20222023/id2931400/>
- Meld. St. 14 (2022–2023). *Utsyn over kompetansebehovet i Norge*. Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-14-20222023/id2967608/>
- Nao, Marion, Peter Wingrove, Dogan Yuksel, Beatrice Zuaro & Anna Kristina Hultgren (2023). «University autonomy and the increasing shift to English in academic programmes at European universities: In dialogue with Liviu Matei». *Sociolinguistica*, 37(2):287–299. <https://doi.org/10.1515/soci-2023-0012> (sist besøkt 17.12.2024).

- Phillipson, Robert (2006). «English, a cuckoo in the European higher education nest of languages?». *European Journal of English Studies*, 10(1):13–32. DOI:[10.1080/13825570600590846](https://doi.org/10.1080/13825570600590846) https://www.researchgate.net/publication/233291912_English_a_Cuckoo_in_the_European_Higher_Education_Nest_of_Languages (sist besøkt 10.12.2024).
- Pommier, Sylvie (2016). «Le français perd-il du terrain dans les thèses de doctorat ?». The Conversation. <https://theconversation.com/le-francais-perd-il-du-terrain-dans-les-theses-de-doctorat-68083> (sist besøkt 13.12.2024)
- Rambøll (2023). *Undersøkelse om norsk fagspråk og terminologi i universitets- og høyskolesektoren. Kommentert innsiktsrapport*. Rapport utarbeidet for Språkrådet av Rambøll Management Consulting. <https://sprakradet.no/wp-content/uploads/rapport-fagsprakundersokelsen-2022.pdf> (sist besøkt 17.12.2024).
- Røeggen, Vidar & Henrik Urdal (2024). «Bør forlagene avkommersialiseres?». *Forskerforum* 10.2024. <https://www.forskerforum.no/bor-forlagene-avkommersialiseres/> (sist besøkt 17.12.2024).
- Sapiro, Gisèle (red.) (2009). *Les contradictions de la globalisation éditoriale*. Paris: Nouveau Monde Éditions.
- Sapiro, Gisèle (2016). «How Do Literary Works Cross Borders (or Not)? A Sociological Approach to World Literature». *Journal of World Literature*, 2016(1):81–96.
- Schmidt, Johanne Gormsen (2022). *Specialrapport. Vilkårene for oversatt litteratur i Danmark – med fokus på oversettelser til dansk gjennom de sidste 10 år*. Bogpanalet. Kulturministeriet. https://kum.dk/fileadmin/kum/1_Nyheder_og_presse/2023/Rapport_Oversat_litteratur_JAN_TG.pdf (sist besøkt 02.12.2024).
- Sivertsen, Gunnar, Nalini Løver, Elin Seim Mæsel & Cathrine Tømte (2016). *Læremidler og formidling i høyere utdanning. En evaluering av tilskuddsordningen og en vurdering av insentivene*. NIFU-rapport 2016:18.
- Språkrådet (2024). «Forenklet framstilling om norsk fagspråk fra publiseringsutvalget». Språkrådets kommentar til publiseringsutvalgets rapport, Khrono 04. juli 2024 og egne nettsider. <https://sprakradet.no/aktuelt/forenklet-framstilling-om-norsk-fagsprak-fra-publiseringsutvalget/>
- Svenska Förläggareföreningen (2023). *Försäljningsstatistik översatt litteratur 2018–2022*. Stockholm. https://www.boktugg.se/wpcontent/uploads/2023/12/Forlaggareforeningen_Forsaljningsstatistik_oversatt_litteratur_2018_2022.pdf
- Trentacosti, Giulia & Nick Pilcher (2021). «Dealing with the Competition of English-language Export Editions: Voices from the Dutch Trade Book Market». *Publishing Research Quarterly*, 2021(37):278–292. <https://doi.org/10.1007/s12109-021-09798-6> (sist besøkt 09.12.2024).

Under listes et utvalg ressurslenker som er anvendt i rapporten:

<https://www.helsinki-initiative.org/no/read>

<https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/bitstream/handle/11250/2394382/NIFUrapport2016-18.pdf?sequence=1>

<https://www.skaff.no/>

<https://exlibrisgroup.com/>

<https://sikt.no/tjenester/leganto-pensumlistesystem>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Clarivate>

<https://clarivate.com/>

<https://en.wikipedia.org/wiki/ProQuest>

<https://www.proquest.com/>

<https://librarytechnology.org/vendors/competitive-matrix/>

<https://www.instructure.com/about/our-story>

<https://www.onex.com/>

<https://eqtgroup.com/shareholders/>

Intervjuer og samtaler:

Hege Munch Gundersen, Kopinor, tidligere Universitetsforlaget

Pål Erik Strømstad, SD Books, Sentraldistribusjon AS

Heidi Norland, Universitetsforlaget

Anne Schiøtz, Bokhandlerforeningen

Trine Skei Grande, Forleggerforeningen

Christian Haugsnes, Gyldendal Akademisk Forlag

Birgit Skalderhaug, Cappelen Damm

Sylvi Rommetveit Steine, Akademika

TSL Analytics 1/2025
(e-bok) (pdf)

© Helge Rønning
© Tore Slaatta

ISBN: 978-82-94014-01-9